

ТРАДИЦІЇ РІЗДВА

ПЛОМІНЬ

СІЧЕНЬ 2021

ЗМІСТ

—	РОБЕР Д'ЕРТ. «НАШЕ РІЗДВО»	3
—	ВЕЛЕСЛАВ ШИПІТ. «КОЛЯДА: ТОРЖЕСТВО ЗИМОВОГО СОНЦЕВОРОТУ»	5
—	БОГДАН ГОЙСА. «ЕТИМОЛОГІЧНИЙ АНА- ЛІЗ РІЗДВЯНОЇ ЛЕКСИКИ»	22
—	АЛЕН ДЕ БЕНУА. «РІЗДВЯНІ» ТЕКСТИ (ПЕР. З ФРАНЦУЗЬКОЇ – СЕРГІЙ ЗАЇКОВ- СЬКИЙ)	29
	«СЕНС СВЯТКУВАННЯ»	30
	«РІЗДВО: НІЧ ВОГНІВ І СПОДІВАНЬ»	54
	«КАЗКИ АНДЕРСЕНА»	63
—	KJARVAL. Ποίησις	72

НАШЕ РІЗДВО

РОБЕР Д'ЕРТ

Ця доба має найдовшу ніч та найкоротший день. Вона обіцяє нам оновлення. Це свято кланів й кровних уз. Це – Різдво з його звичаями, його віруваннями. Його спогадами. Його красою.

На відміну від літнього сонцестояння, обряди зимового сонцестояння – давнього Йолю/Юлу, спадкоємцем якого є Різдво, – відзначаються в колі сім'ї. Але сім'ю можна розуміти по-різному. Можна розуміти її як духовну сім'ю. Це свято, що постало перед нами з глибин віків: воно спонтанно, майже інстинктивно пробуджує в людському серці дитинство, неначе воно ось-ось помре й раптово відродиться; і ми так само хочемо пережити це свято як родина однодумців. Це час, коли все зупиняється. Природа затамувала подих, і невідомо, чи засвітить сонце знову.

Це свято сподівання, але й занепокоєння. Присутні біля багаття спілкуються з цією природою, котра відпочиває перед новим початком. Вони теж хочуть окинути себе поглядом – перед новим поштовхом до дії. Але це також свято того, що починається знову.

Не випадково в Римі дволикий бог Янус відкривав і закривав рік. Пори року пов'язані між собою як людські покоління, і є символом Вічного повернення.

Різдво приносить впевненість в тому, що минуле й теперішнє повернеться знову, що минуле – це всього лиш спогад про майбутнє, що колесо часу вічно обертається в усіх напрямках. Відтак, в цю пору року всі виміри часу пов'язуються між собою.

Одні й ті ж події – це спогади, це передчуття. Вічне повернення, що дозволяє нам «передбачити» минуле й «згадати» прийдешнє. Повернення – але не повторення. Тому що над нами завжди сяятиме єдине сонце, але водночас воно завжди буде інакшим.

Минуле більше не повториться. Воно повертається в прикладах, які обираємо ми самі. Чисті ідеї є сірими й не мають жодної користі. Ідея не є істиною, але вона стає

нею тоді, коли її переживають. Ми не ті, хто нехтує святами, не ті, хто не святкує жодного обряду. Навпаки, ми інтегруємо свято в повсякденне життя. Ми повертаємо йому його істинну значущість, значущість спілкування між членами єдиного народу, значущість ностальгії по чудесному, значущість прозріння краси.

ЦЕ РІЗДВО ДУШІ.

Зрештою, Різдво – це свято того, що не вмирає. Не живого, але того, що завжди виживає. Вночі природа може здаватися мертвою, все може здаватися неживим. Але ніч має власну таємницю, вона має власну правду. Під пеленою холоду життя ось-ось відродиться, стане сильнішим завдяки випробуванням, яке пережило. І зима проголошує не просто весну, але тисячі й тисячі прийдешніх весен.

Сьогодні – далеко не одна з найяскравіших сторінок нашої історії. Сьогодні – це зима мислення, і ми мріємо про цю весну, що принесе оновлення. Але настання весни ніколи не відчувається так гостро, як в найхолоднішу мить зими. Ми самі є запорукою цього оновлення. Ми маємо перетворити надію на впевненість. Бо надія – це і є впевненість, що перероджується завдяки волі.

НАСТАЄ

РІЗДВО.

СОНЦЕ

ПОВЕРТАЄТЬСЯ...

КОЛЯДА: ТОРЖЕСТВО ЗИМОВОГО СОНЦЕВОРОТУ

ВЕЛЕСЛАВ ШИПІТ

Коляда – Різдво Сонця, свято зимового сонцевороту, що відзначалося слов'янами у ніч на 25 грудня. Різдвяна обрядовість слов'ян, хоч і має певні відмінності у різних частинах Слов'янщини, та все ж у загальних рисах подібна. Зокрема традиція Святвечора попри деякі відмінності була і є єдиною в Україні, про що свідчать як і колядки, так і ритуали. Розглянемо основні обряди, міфи та містерії цього свята на прикладі основних традицій Коляди в Україні. Саме слово «Коляда» є ще дохристиянським запозиченням з латини від «calendae», що позначало перший день місяця у давньоримському календарі. Звичай колядувати християнська Церква засуджувала як «поганський», а саме слово «коляда» носило виразно язичеську конотацію довгий час.

Так Іоанн Вишенський, відомий православний монах і полеміст, у 1599 році писав у посланні князю Острозькому: «Коляды з міст и з сіл учением [християнським] выженіте; не хочет бо Христос, да при его рождествѣ дияволские коляды мѣстце то мают, але нехай собі их в пропасть свою занесет.» Слово «Коляда» значило не лише «Різдво», а й святковий різдвяний хліб, обрядові різдвяні пісні – колядки, подарунок, милостиню... Подекуди як синонім ще використовували слово Карачун (Корочун, Керечун), але, здебільшого, цим словом позначали передріздвяний період, коли Сонце найслабкіше. Слово «Карачун» у давньоруській мові означало ще «смерть», що доволі влучно для назви останніх найкоротших днів року.

В основному сонцеворот і сонцестояння ототожнюють. Так, наприклад, Академічний тлумачний словник (1970-1980 рр.) подає визначення: «СОНЦЕВОРОТ, у, чол., розм. Народна назва сонцестояння.» Сонцестояння і сонцеворот, не зважаючи на своє пізніше ототожнення, все ж первинно не випадали в один день. Зимове сонцестояння за архаїчними уявленнями – це “стояння Сонця” (зазвичай, починається 21 грудня), коли воно найслабкіше і світловий день найкоротший, а ніч найдовша в році протягом трьох діб. А через три дні сонцестояння світловий день починає зростати. І це народження Сонця є святом Коляди, себто зимового сонцевороту, бо Сонце «воротить на літо». Про дату святкування Коляди говориться і в Густинському літописі: «Коляда, йому ж свято препогане [язичеське – В. Ш.] буває 24-го.» 24-го, бо святкування починається зі Святої Вечері напередодні Різдва.

Український фольклор двовірського періоду зберіг відомості про первинну дату святкування зимового сонцевороту, попри те, що датування свят визначалося

згідно з церковно-юліанським календарем, який помітно відстає від астрономічного. Так 25 грудня вшановували Спиридона Сонцеворота. В народі говорили: «Від Спиридона Сонцеворота Сонце повертає на літо, а зима на мороз.» «На Спиридона дня прибуде на макове зерня.» «На Спиридона хоч на гороб'ячий скік, але таки прибуде дня.» «Святий Спиридон всю нечистоту жене з хати вон.» «Спиридон Сонцеворот небо плечима підпирає, дня добавляє.»

Відомий міф зі Слобожанщини про святого Спиридон, в якому переплелись язичеські та християнські уявлення:

«Був колись такий чоловік, що не боявся відьом, називався Спиридон. Парубком був такий гарний, що дівки так і бігали за ним. До нього горнулась одна дівка: вона і так, і сяк, а він – ніяк!.. Одного разу він посварився з нею, а вона була відьма і сказала: “Ось я тебе цю ніч задушу!”

Настала ніч темна-претемна. Прийшла відьма душити Спиридона, а він не спав і почув, що вона крадеться до нього: в кішку обернулась і очима світить. Тільки скочила кішка Спиридонові на груди, а він її – за хвіст та об землю – бух! Убив і в рів закинув. Ранком люди знайшли тіло відьми, поховали і хрест поставили. А відьми, звісно, громадою живуть і одна за одну заступаються. Як довідалися відьми про таку подію, постановили розірвати Спиридона на шматки. Знову наступила ніч – ще темніша, як перша була. Спиридон пішов на могилу відьми, виліз на хрест і сів на ньому, щоб відьма не встала з гробу. Відьми зібралися, та що підуть до хати святого Спиридона, а його вдома нема – на хресті сидить. А відь-

ми на хресті не можуть побачити. Що підуть відьми до могили: ходять кругом, ходять – не бачать нічого! Коли це убита відьма прорекла: “Сидить на моєму хресті, і я не можу встати!” Як відьми те почули, зразу догадалися, про кого річ. Почали раду радити, як узяти до своїх рук св. Спиридона. От одна і каже: “Полетімо до Києва, до київської відьми, вона нам скаже, як його взяти!” Полетіли... Прилітають назад, прилетіла з ними і київська відьма. А та відьма мудра була: походила, подивилася, понюхала скрізь, та й каже: “Зберіть зараз дванадцять недогарків свічок, спалимо хрест і візьмемо св. Спиридона”. Відьми почали збирати недогарки.

Назбирали дванадцять недогарків, засвітили і почали палити хрест. Палять ото вони та й палять той хрест, і скоро він уже впаде на землю. Святий Спиридон

бачить, що біда, та й каже: “Господи, Боже укороти ночі хоч трошки, щоб хрест не перегорів до ранку, а то мені – смерть!” Тільки він це сказав, а півні: “Ку-ку-ріку!” Відьми й розлетілися на всі боки – хто куди встиг, а святий Спиридон остався живий. Ото Бог укоротив ночі для святого Спиридона, і так воно навіки залишилося»

Дванадцять недогарків свічок, як і дванадцять полін, якими господар розводить вогонь для приготування Святої Вечері, відповідають дванадцятьом місяцям року. А сам хрест є одним з найдавніших солярних символів. Відьми є силами хаосу та пільми, які перебувають в найнижчій точці сонячного хреста, тоді як Спиридон Сонцеворот, що молиться Богу, перебуває у найвищій точці сонячного хреста. Архаїчний символізм цього переказу попри християнські нашарування очевидний.

Старожитні колядки містять багато міфологічних сюжетів, що не вписуються в суто християнське трактування Різдва. Серед них є й космогонічні колядки, адже почин Світа подібний до почину нового кола Сонця, до початку нового року:

Ой як ще не було ні Землі, ні Неба,
А що тільки було та Синєє Море,
А посеред Моря – Зелений Явір.
На Явороньку – три Синії Птахи,
Три Синії Птахи та Радоньку радять.
Та Радоньку радять, як Світ засновати.
Та й пірнули Птахи в Світові Глибини,
Та й винесли Птахи Жовтий Красен-Камінь.
Стало з того каменю та Яснеє Сонце.
Та й пірнули Птахи в Світові Глибини,
Та й винесли Птахи Злоту Павутинку.
Стала з Павутинки Ясна Твердь Небесна.
Ще пірнули Птахи у Світа Глибини,
Та й винесли Птахи Синій Срібен-Камінь.
Став з того каменю Блідесенький Місяць.
Ще пірнули Птахи у Світа Глибини,
Та й винесли Птахи Золотий Пісочок.
Стали із Пісочку Дрібнії Звіздочки.
Ще пірнули Птахи у Світа Глибини,
Та й винесли Птахи та Темного Мулу.
Стала з того Мулу Чорная Землиця,
Та й зросли на Землі жито і пшениця,
Жито і пшениця і всяка пашниця!

Коли не було з нащада Світа,
Тогди не було Неба, ні Землі,
А но лем було Синєє Море,
А серед Моря Зелений Явір.
На Явороньку три Голубоньки,
Три Голубоньки радоньку радять,
Радоньку радять, як Світ снувати:
– Та спустимеся на дно до Моря
Та дістанемо дрібного піску,
Дрібний пісок посієме Ми:
Та нам ся стане Чорна Землиця.
Та дістанемо Золотий Камінь,
Золотий Камінь посієме Ми:
Та нам ся стане Ясне Небонько,
Ясне Небонько, Світле Сонінько,
Світле Сонінько, Ясен Місячик,
Ясен Місячик, Ясна Зірниця,
Ясна Зірниця, дрібні зізодчки.

Ой як се було на початку Світа:
Не було тоді ні Неба, ні Землі,
Тільки-но було Синєє Море.
На тім Синім Морі Явір Зелененький,
На тім Яворойку на горі гніздойко,
А в тім гніздойку три Соколойки.
Впускали вони ся в Синєє Море
[...]

Ой як то було з початку Світа,
Ой як не було святої Землі,
Ой но на Морі Павутиноньки.
Ой там братоньки Радоньку радять:
– Якби нам, брате, в глибокі води,
Тогди Ми, брате, Світ обснуємо,
Світ обснуємо і наситимо,
Світ наситимо і наповнимо...

Головною сюжетною лінією їх є ідея Птахів-деміургів (інколи Павуків), що сидять на верховітті Світового Древа, яке росте посеред Синього Моря – воно символізує початковий хаос первинних космічних вод. Птахи по черзі пірнають на дно Моря і звідти виносять речі, з яких починають снувати Світ. Вартує зауважити, що в космогонічних колядках протиставляється Світ і Море, подібно як у давніх греків протиставлялись Космос і Хаос. Світ – це поєднання небесних світил (Сонця, Місяця та зірок) і Землі-суші. Почесне місце в старожитніх колядках займає ідея астральної тріади: Місяць, Сонце та Зоря/зорі. Домінуючу роль у цій тріаді посідає саме Місяць. Часто ця тріада фігурує як небесна сім'я, де Місяць – це пан Господар, Сонце – Його Жона, а зорі – Їх діти:

А з КЛЕНУ ЛИСТУ НАПАДАЛО
НА ТІМ ЛИСТІ НАПИСАНО:
ЯСНИЙ МІСЯЦЬ – ПАН ГОСПОДАР
ЯСНЕ СОНЦЕ – ЙОГО ЖОНА
ЯСНІ ЗОРІ – ЙОГО ДІТИ.

ОЙ СИВАЯ ТА І ЗОЗУЛЕНЬКА
УСІ САДИ ТА І ОБЛІТАЛА,
А В ОДНОМУ ТА І НЕ БУВАЛА.
А В ТІМ САДУ ТРИ ТЕРЕМИ.
А В ПЕРШОМУ – ЯСЕН МІСЯЦЬ,
А В ДРУГОМУ – КРАСНЕ СОНЦЕ,
А В ТРЕТЬОМУ – ДРІБНІ ЗІРКИ.
ЯСЕН МІСЯЦЬ – ПАН ГОСПОДАР,
КРАСНЕ СОНЦЕ – ЖОНА ЙОГО,
ДРІБНІ ЗІРКИ – ТО ЇХ ДІТКИ.

Злагода небесної сім'ї переноситься на земну, де кожен член сімейства відповідає своєму небесному покровителю. У варіаціях астральної тріади Зорю може замінювати Дрібен Дощик або Господь Бог. У деяких випадках Вони навіть ототожнюються, адже дощ походить з Неба, що є оселею Господа Бога:

ПЕРШИЙ ГОСТЕНЬКО – ЯСНЕ СОНІНЬКО
ДРУГИЙ ГОСТЕНЬКО – ЯСНИЙ МІСЯЧЕНЬКО
ТРЕТИЙ ГОСТЕНЬКО – ДРІБНИЙ ДОЩЕНЬКО,
САМ МИЛИЙ ГОСПОДЬ БОГ

Також небесна трійця постає у вигляді Гостей, що приходять до Господаря:

ХАЙ ПОСЯДУТЬ ЗВАНІ ДОВГОЖДАНІ ГОСТІ.

А ЩО ПЕРШИМ ГОСТЕМ ТО
КРАСНЕЄ СОНЦЕ!
А ЩО ДРУГИМ ГОСТЕМ ТО
ЯСНЕНЬКИЙ МІСЯЦЬ!
А ЩО ТРЕТИМ ГОСТЕМ ТО
ДРІБНЕНЬКИЙ ДОЩИК!

У цих колядках окрім маніфестації ідеї тріади небесних світил присутня ще ідея трьох свят, а саме Різдва-Коляди, Нового Року та приходу Весни, про що свідчить християнізований варіант цієї колядки:

БО ПРИЙДУТЬ ДО ТЕБЕ ТРИ ПРАЗНИКИ В ГОСТІ,
РАДУЙСЯ!
А ТОЙ ПЕРШИЙ ПРАЗНИК – РОЖДЕСТВО ХРИСТОВЕ,
РАДУЙСЯ!
А ТОЙ ДРУГИЙ ПРАЗНИК – СВЯТОГО ВАСИЛЯ,
РАДУЙСЯ!
А ТОЙ ТРЕТІЙ ПРАЗНИК – СВЯТЕ ВОДОХРЕЩА,
РАДУЙСЯ!

Показово, що Ясненького Місяця замінює святий Василь. У народній культурі на святого Василя і Маланки припадає Новий рік, а святий Василь має лунарні риси. Сам Новий рік – свято з виразною лунарною символікою, а Василь, що з Маланкою в подружжі, є уособленням Місяця:

Ти Місяцю, ти Королю,
Красна Маланка є с тобою;
І с тобою і з собою –
Ясна зоря над головою.

Відповідно три Гості символізують послідовність важливих свят: Коляду, Новоріччя і прихід Весни, коли появляється «Дрібненький Дощик». Вони також постають у вигляді Товаришів, які сперечаються про свою важливість:

Ой у полі, полі три Товариші.
Первий Товариш – Яснее Сонечко.
Другий Товариш – Ясен Місяче.
Третій Товариш – Дрібен Дощик іде.
Сонечко каже: – Не понижай Мене,
А Місяць каже: – Не понижай Мене,
А Дощик каже: – Не понижай Мене.
– Як ізйду Я рано поутру,
Возрадується весь мир хрещений.
– Як ізйду я пізно вечера,
Возрадується звір у полі,
Весь звір у полі, чумаки у дорозі.
– Як упаду Я тричі у маю,
Возрадується хліб у полі,
Яра пшениця, всяка пашниця.

Крім небесної трійці колядки знають ще небесну двійцю: Зоря і Місяць. Вони, а особливо Зоря, є Божими посланцями до людей, аби сповіщати про початок Святої Вечері, оскільки Зоря і Місяць є нічними світилами, то їх поява сигналізує про початок Святого Вечора.

ІШОВ-ПЕРЕЙШОВ МІСЯЦЬ ПО НЕБУ
ДА СТРИВСЯ МІСЯЦЬ З ЯСНОЮ ЗОРЬОЮ.
– ОЙ ЗОРЯ-ЗОРЯ, ДЕ В БОГА БУЛА?
ДЕ В БОГА БУЛА, ДЕ МАЄШ СТАТИ?
– ДЕ МАЮ СТАТИ У ПАНА ІВАНА,
У ПАНА ІВАНА ДА НА ЙОГО ДВОРІ,
ДА НА ЙОГО ДВОРІ ДА У ЙОГО ХАТІ.

ЙА В МОРИ, В МОРИ ЙИСНИЙ МІСЯЦЮ,
ЗА НИМ ЗІРНИЧКА, СЕСТРИЧКА РІДНА,
ЗА ТОВ ДРУГАЯ, ТОТО-Ж ПЕРВАЯ!
– ОЙ СТІЙ, ПОГОДИ, ЯСНИЙ МІСЯЦЮ!
– ОЙ НЕ ПОГОДЖУ, НЕ МАЮ ЧАСУ!
БО Я ПІСЛАНИЙ ПІСЛІГ ВІД БОГА,
ПІСЛІГ ВІД БОГА ДО ГОСПОДАРА,
ДО ГОСПОДАРА, ДО СЕГО ДОМУ
[...]

Інколи Місяць зі Зорею шукають Бога і знаходять Його за столом у господаря, адже Бог, згідно з віруваннями, теж навідується на Вечерю, про що ще напишемо:

Ой, ходив, ходив Місяць по НЕБІ,
Ой, шукав, шукав ясної ЗОРІ:
Ой, Зоро, Зоро, Моя Зорнице,
Ой, ходімо Ми БОГА шукати,
БОГА шукати, ЛЮДЕЙ СПАСАТИ.

Ходит-походить Місяць по НЕБІ,
ТАЙ кличе-кличе ЗОРКИ до СЕБЕ,
– Ходімо, Зірко, БОГА шукати!
Найшли вни БОГА у ГОСПОДАРЯ,
ЗА СТОЛОМ сидит ГОЛОВКУ СКЛОНИВ,
ГОЛОВКУ СКЛОНИВ СЛІЗОНЬКУ ВРОНИВ,
А з тої слізки ДУНАЙ розлив ся,
А в ТІМ ДУНАЮ ГОСПОДЬ КУПАВ ся,
ГОСПОДЬ КУПАВ ся з ПИТРОМ зМАГАВ ся.

Ще одна цікаву особливість, що інколи трапляється в старожитніх колядках і яку бачимо в колядці наведеній вище, це розрізнення Бога та Господа. Як підмітив ще етнолог Ксенофонт Сосенко: «Нарід робить ріжницю між іменами Господа і Бога. Господь – це господар світа, його творець і володар. Бог – це загальна ідея духовного найвищого Ёства».

В старожитніх колядках присутня туга за Золотим Первовіком, коли на Світі панувала Правда. Те, що цей мотив поширений у колядках пов'язано з тим, що за давніми віруваннями початок року співвідноситься з початком Світа, а час зимових святків відповідає часу Первовіку. І саме на різдвяні свята люди найбільше повинні дбати про злагоду в сім'ї, шанувати та дотримуватися дідівських звича-

їв, як і було колись у кращі часи. На початку цих колядок традиційно описують Світове Дерево, на якому сидить Сокіл, що часто в колядках є іпостассю Господа, та спостерігає за тим, що відбувається внизу. Панове та старі люди на кораблях є предками та людьми минулих часів, що порівнюють давні часи з теперішніми, і сумно констатують зникнення Правди на землі та поширення Кривди.

Ой в ЛІСКУ, в ЛІСКУ НА ЖОВТИМ ПІСКУ
РОСТЕ ДЕРЕВЦЕ ВИСОКЕ, ТОНКЕ.
ВИСОКЕ, ТОНКЕ, в КОРІНЬ ГЛИБОКЕ,
В КОРІНЬ ГЛИБОКЕ, в ЛИСТОК ШИРОКЕ,
В ВЕРШОК КУДРЯВЕ, А в ЦВІТ БАГРЯНЕ.
А НА ТІМ КУДРІ САМ СОКІЛ СИДИТЬ,
ОЙ СИДИТЬ, СИДИТЬ, ДАЛЕКО ВИДИТЬ.
ДАЛЕКО ВИДИТЬ до КРАЮ ДУНАЮ.
А НА ТІМ ДУНАЮ КОРАБЛІ ПЛАВАЮТЬ,
А в ТИХ КОРАБЛЯХ САМІ ПАНОВЕ ТА СТАРІ
ЛЮДИ

СУДОЧКУ СУДЯТЬ, РАДОЧКУ РАДЯТЬ.
ТА й РАДУ РАДЯТЬ ПЕРВОВІЧНУЮ,
ПЕРВОВІЧНУЮ, ДОВГОВІЧНУЮ,
ЩО НЕ ТАК ТЕПЕР ЯК СТАРОДАВНО.
ПОХИЛИЛОСЯ, ПОСМУТИЛОСЯ,
ЩО СИН НА ВІТЦЯ РУКУ ЗДІЙМАЄ,
ДОНЬКА МАТЕРІ НЕ ПОСЛУХАЛАСЯ;
ЩО БРАТ НА БРАТА МЕЧ ВИТЯГАЄ,
СЕСТРА НА СЕСТРУ ЧАРІВ ШУКАЄ.
ЩО КУМ до КУМА ЗВЕЧОРА НЕ ЙДЕ,
СУСІД СУСІДА в БІДУ ТЯГНЕ.
ОЙ уся ПРАВДА ТЕПЕР ПОГАСЛА,
ПРАВДА ПРОПАЛА, КРИВДА ПОВСТАЛА.

Колядки, що виражають майже всю різдвяну містерію співають після Святої Вечері. У народі колядують од Святвечора аж до Громниць/Стрітєння.

СВЯТА ВЕЧЕРА

Свята Вечеря – це найважливіший родинний обряд, до якого зі скрупульозністю готуються люди за декілька тижнів наперед. Саме цей обряд повинен закласти фундамент наступного року, бо як зустрінеш Різдво, то так проведеш весь наступний рік. На Святій Вечері має бути присутня вся сім'я. Ігнорування цього священнодійства загрожує нещастям і позбавленням Божого благословення. Розпочинається святвечірній день з розпалу живого вогню, який викрешують обличчям до Сонця. Розпалюють цей вогонь на дванадцяти полінах, які сушать протягом дванадцяти днів до Святвечора. Саме на цьому живому вогні й готується Свята Вечеря. Вірять, що на Вечерю прийде сам Господь Бог зі своєю свитою або небесними світилами, або святими, за образами яких часто ховаються древні Боги. Господу Богу та Його свиті кладуть три калачі та три свічки або три келихи з різними напоями, що є символ трьох небесних світил.

ХОДИТ САМ ГОСПОДАРЬ ПО СВІТЛОЙЦІ,
СТАВИТ СТОЛИКИ В ТРИ РЯДОЙКИ,
КЛАДЕ ОБРУСИ ВСЕЖ ШОВКОВІЇ,
КЛАДЕ ТАРІЛЬЦІ ВСЕЖ СРІБЕРНІЇ,
КЛАДЕ НОЖИКИ ВСЕЖ СТАЛЕНІЇ.
ПРОСИТ БОЖЕНЬКА НА ВЕЧЕРЕЙКУ.
ПОСАДИВ БОГА ПОСЕРЕД СТОЛА,
СВЯТУ ПРЕЧИСТУ ПРИ ДРУГІМ СТОЛІ,
УСІ СВЯТІЇ ТА КОЛО НЕЇ.
ПРИЙМАЄ БОГА ЗЕЛЕНИМ ВІНОМ,
СВЯТУ ПРЕЧИСТУ СОЛОДКИМ МЕДОМ,
УСІ СВЯТІЇ ШУМНОВ ГОРІВКОВ,
СВОЮ ЧЕЛЯДКУ ЧИСТО ВОДОЮ,
І САМ П'Є ВОДУ З СВОЄЮ ЖЕНОЮ.
СВІТИТ ЇМ СОНЦЕ В ЄДНО ОКОНЦЕ,
А ЯСЕН МІСЯЦЬ В ДРУГЕ ВІКОНЦЕ,
ЯСНІЇ ЗОРИ СВІТЯТ ДОВКОЛА.

ПАН ГОСПОДАР СВІТЛИЦЮ БУДУЄ,
А В ТІЙ СВІТЛОЙЦІ ТРИ ТИСОВІ СТОЛИ,
А НА ТИХ СТОЛОЙКАХ ТРИ ЛІННИХ ОБРУСИ,
А НА ТИХ ОБРУСАХ ТРИ КИЛІХИ ВІНА.
З ПЕРШОГО КИЛІХА ГОСПОДЬ БОГ ЗАЖИВАВ,
З ДРУГОГО КИЛІХА ЄГО СИН ЗАЖИВАВ,
З ТРЕТЬОГО КИЛІХА ПРЕСВЯТАЯ ДІВА.

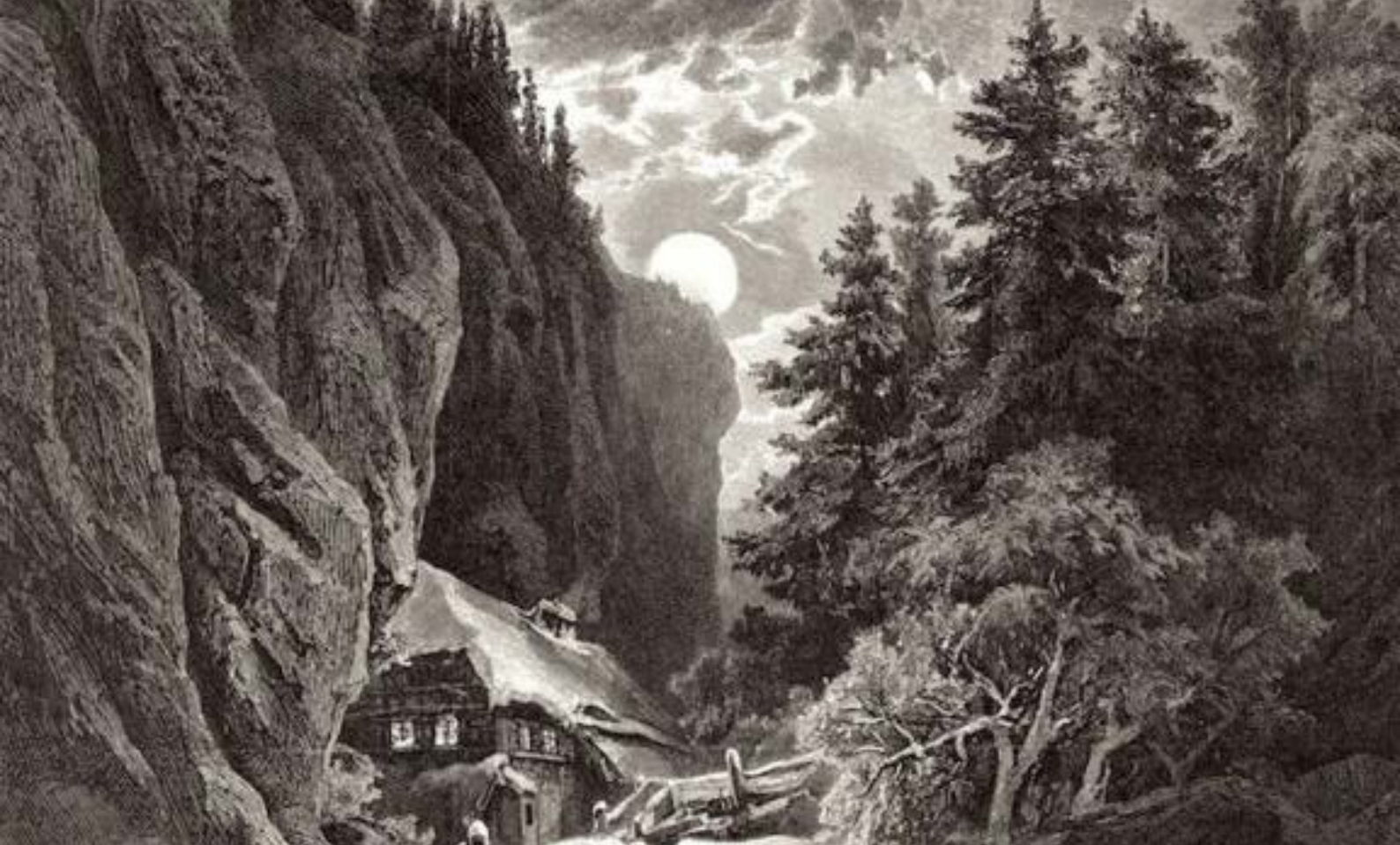
А В ТІЙ ЦЕРКОВЦІ ТРИ ПРЕСТОЛИ СТОЯТ,
НА ТИХ ПРЕСТОЛАХ ТРИ КИЛІХИ СТОЯТ;
В ЄДНІМ КИЛІХУ ХЛІБ ЖИТНИЙ-ПШЕНИЧНИЙ,
В ДРУГІМ КИЛІХУ МІД-ВІНО СОЛОДОК.
А В ТРЕТІМ КИЛІХУ САМ ГОСПОДЬ ЗАЖИВАВ,
САМ ГОСПОДЬ ЗАЖИВАВ ТА Й ВСІМ ЛЮДЯМ РОЗДА-
ВАВ.

Страв традиційно готують дванадцять відповідно до кожного місяця року. Хоч страви можуть варіюватися в залежності від регіону та заможності сім'ї, але є основні страви, які присутні всюди. При чому страви на столі мають певний символізм. Готують з усякого зерна, в основному з пшениці, кутю, головну страву Святвечора, з якої й починається Вечеря. Кутю ставлять на покуть – домашню божницю, що є найпочеснішим місцем у домі. У куті найбагатший символізм з-поміж усіх інших страв. Зерна символізують як і «жито-пшеницю та всяку пашницю», так і зорі. Мед у куті повинен робити солодким весь наступний рік. Узвар – відвар зі сушених фруктів є головним напоєм свята. Вареники є символом Місяця. Сама назва «голубці» нагадує про Птахів на початку Світа з космогонічних колядок, які є символами творчих сил при Різдві Світа. А саме Різдво уособлювалось у вигляді «Сивого Голуб'є». Так в одній старожитній колядці розповідається:

ОЙ ПО ЗАСТІЛЛЮ САМІ СЬВЯТІЇ,
САМІ СЬВЯТІЇ ТАЙ ВЕСЕЛІЇ,
БО Й МЕЖИ НИМИ ОДНОГО НЕМА,
Й ОДНОГО НЕМА – СЬВЯТОГО РІЗДВА,
БО Й ВОНИ ПРОСЯТЬ СЬВЯТОГО ПЕТРА:
– ТИ СЬВЯТИЙ ПЕТРЕ ПОСЛУЖИ НАС,
ОЙ ПОСЛУЖИ НАС НА СЯЖЕНЬ ЗЕМЛІ
НА СЬИЖІНЬ ЗЕМЛІ ПО СЬВЯТЕ РІЗДВО!
ОЙ ПІШОВ ПЕТРО ПО СЬВЯТЕ РІЗДВО
ЙОГО ПЕРЕЙШЛО СИВЕ ГОЛУБ'Є
БО СЬВЯТИЙ ПЕТРО СЯ ЗОСОЛОМИВ [НАЛЯ-
КАВСЯ],
БО Й ТОМУ З ИРТА ПОЛОМІНЬ ПИШЛА,
ОЙ БО ИЗ ОЧИЙ ИСКРИ СКАКАЛИ,
БА Й СЬВЯТИЙ ПЕТРО НАЗАД СЯ ВЕРНУВ,
ОЙ ВІН ПРИХОДИТЬ МЕЖИ СЬВЯТІЇ,
– ТИ СЬВЯТИЙ ПЕТРЕ ЧОГО СЯ ВЕРНУВ?
– МЕНЕ ПЕРЕЙШЛО СИВЕ ГОЛУБ'Є
ОЙ Й А ТОГО СЯ ТАЙ ПЕРЕПУДИВ
ТОМУ З ИРТА ПОЛОМІНЬ ПАШЕТ
ТОМУ ИЗ ОЧИЙ ИСКРИ СКАКАЛИ!
– ТИ СЬВЯТИЙ ПЕТРЕ ТО СЬВЯТЕ РІЗДВО!
ОЙ МИ УСТАНЬМО ТАЙ УКЛОНИМСЯ
ГОСПОДУ БОГУ ТАЙ ПОМОЛИМСЯ!

Риба є символом початкового Синього Моря, «коли не було з нащада Світа». Часто Риба у колядках згадується разом зі Птахом (Соколом чи Орлом), як дві протилежності:

Над Морем глибоким стояв Явір високий.
А на тім Яворі сиз Орел сидить да в воду глядить,
У воду глядить, з Рибою говорить:
– Ой бути нам, Рибо, у одного пана,
У одного пана, пана Івана.
Тобою, Рибо, гості вітати,
А моїм пером – листи писати!

Головним обрядодієм на Святвечір є батько сім'ї, господар. Господар з хлібом і водою, медом вітає з Різдвом худобу та всю живність, що є в його господарстві. Слідкує, щоб кожна тварина була нагодована. Коли появляється перша Зоря, яка сприймається як Божий знак починати Святу Вечерю, то господар заносить Дідух до хати на покуть. Господар вступаючи в хату каже: "Святий Вечір! Здоровлю вас з Різдвом святим / Колядою!"

Дідух (Татух, Старух) – святовечірній сніп пшениці, один з головних символів Різдва, якого ще називають Колядою, що є синонімом Різдва. Це символ Прадіда, персоніфікований образ предків про що свідчить сама назва, а також символ урожаю, багатства і добробуту. Поширений звичай ставити під Дідух гроші та коштовності, які протягом року повинні притягувати багатство до своїх власників. По кутах столу кладе господиня як оберег по зубчику часнику, а по кутиках ві-

кон кутю і боби по кутах хати як жертву душам померлих. Господар тричі навколо обходить хату та обійстя з каганцем і курним кадилом обкурюючи, щоб відігнати нечисту силу. У той час усі домашні тихо його чекають. Коли господар приходить, то господиня запалює свічки та збирає трохи з кожної страви в окрему миску і віддає її господарю.

Господар виходить з мискою на двір і закликає на вечерю тих, хто може йому та його господарству нашкодити протягом року: чаклунів, диких звірів і природні стихії. Він промовляє: «Градівники, чорнокнижники, мольфарі, планетники, – лісові вовки, ведмеді, лиси, – прошу вас на вечерю! Як не маєте моци явитися на Різдво та Великдень – так аби не мали ви моци ані волі тої мені що злого зробити в хітарі моїм! І як вас тепер не видно ні не чути, так аби вас не було видно та не було чути через цілий рік!» Потім запрошує Бурю: «Будь ласкава і виходь до нас на вечерю! Коли тепер не ласкава при-

йти на Святий Вечір, на дари Божі, на ситі страви, на палені горівки, на велике добро, як ми тебе просимо, то не приходи до нас в літі, як ми тебе не потребуємо». До Мороза: «Морозе, ходи до нас куті їсти! А коли не йдеш, то не йди на жито-пшеницю і всяку пашницю». Повернувшись до хати господар замикає двері та вже їх не відімкне аж до закінчення Святої Вечері.

Господар відкуповується від них таким чином і знає, що шкоди ніякої йому ніхто не зробить, бо як на початку Світа не було шкідників людині, так і в час Різдва їх не буде. Господар з ріднею моляться і запрошують душі померлих до Святої Вечері: «Аби і тих душ до вечері допустив, що ми їх не знаємо, а їх дожидаємо; що за них ніхто не знає, що вони випадками пропадають, що вони бутинами побиті, дорогами покалічені, пострачені, водою по-

топлені, за котрих ніхто не знає, лягаючи і встаючи і дорогою ідучи – ніхто не згадає. А вони, бідні душі, гірко в пеклі пробувають і цього святого вечора чекають... Дякувати Богу святому, що поміг дочекати у мирності, радості й веселості сих Божих святок! Та поможи, Боже, їх у радості відправити і від сих за рік других діждати!» Як каже народна мудрість: «Для праці – будні, для ворожіння – свято». Святовечірний день наповнений ворожіннями. Одним з найпоширеніших є ворожіння на куті. Господар підкидає ложку куті до стелі та по тому скільки куті приліпилося до стелі він визначає чи буде хороший урожай, як буде вестись худоба та бджоли в прийдешньому році. Перед тим як сісти за стіл, кожен рукою стряхує місце, де буде сидати, щоб не придавити випадково душу, що прилетіла на Вечерю. Також бажано не використовувати

вати виделки та інше гостре столове приладдя, що може вколоти невидиму душу. За стіл сідати повинні у такій послідовності: на передньому місці господар, а поруч з ним господиня, далі йдуть їх діти, родичі, і якщо є, то далі йдуть слуги, сусіди та бідні люди, які не мають можливості самі справити Святу Вечерю.

Вечеря відбувається з молитвеним настроєм і здебільшого мовчазно. Господар перший підносить чарку та промовляє тост за здоров'я сім'ї та просить Бога дати дочекати в здоров'ї до наступних свят і передає чарку дружині, а вона найстаршій дитині й так до кінця до всіх присутніх. Перед тим як випити з чарки роблять ще узливання з неї як жертву. Після Вечері всі дякують молитвою Богу. Рештки Вечері домашні, зазвичай діти, розносять по сусідах, родинні, друзях, нужденних.

Якщо були присутні нужденні на Вечері, то вони також беруть з кожної страви собі додому. Після Святої Вечері не прибирають зі столу, а залишають так аж до ранку, щоб душі мертвих мали чим поживитися. У південних слов'ян на Святвечір є звичай спалювати Бадняк – колоду, поліно або гілку здебільшого з дуба, що символізує старий рік. Інколи Бадняку надають антропоморфних рис, як бороду.

Його протиставляють новонародженому Божичу Сонцю, що починає новий рік. У західних слов'ян є перекази про небесних воїнів, які появляються у вигляді вогненно-червоних видінь на Святвечір та танцюють під звуки труб. Вони пирують аж до першої ранішньої зорі, після якої зникають. Інколи небесні воїни розважаються у битвах один з одним, після яких їх рани моментально загоюються. Нещастя спіткає того, хто потривожить їх або прожене. Такі в загальному слов'янські звичаї, ідеї

та символи пов'язані зі зимовим сонцеворотом. Зимові святки мають надзвичайно багату обрядовість, оскільки саме вона в усій своїй многоті покликана закласти на весь наступний рік щастя, процвітання та благополучність родини.

ЕТИМОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ РІЗДВЯНОЇ ЛЕКСИКИ

БОГДАН ГОЙСА

Напередодні Різдва, яке святкують в Україні як 25 грудня, так і 7 січня, відкривається численна кількість містичних і таємничих символів та ритуалів, про значення яких здебільшого пересічний громадянин навіть не здогадується. Це свято надзвичайно глибоко засіло в нашій культурі, подекуди воно рахується як найважливіше святкування усього року, затьмарюючи Пасху та Новий рік. В Україні Різдво святкують усі: від християнина до атеїста чи навіть неоязичника – що підтверджує цілком аргументований факт стосовно дохристиянського походження цього свята. У даному аналізі ми спробуємо навести етимологію головних різдвяних слів та їх порівняльно-історичну гамму, аби ширше відобразити сенси зимової містерії для широко читача. І розпочати слід з одного із найважливіших атрибутів Різдва – куті або сочивиці.

Кутя (бел. Куцця, болг. кутя, церк.-слав. коу-ция) – обрядова каша з ячмінних або пшеничних зерен, уживана з солодкою підливою напередодні Різдва. Готується страва тричі: на Святий Вечір (напередодні Різдва), на Старий Новий рік та на Водохреща.

Сукупність усіх дійств та традицій, пов'язаних з кутею, засвідчує безсумнівний зв'язок з культом предків та землеробською культурою. Український антрополог та етнограф Хведір Вовк підкреслює той факт, що вперше страва, подібна до сучасної куті, була відома на наших землях ще з доби неоліту, коли започаткувався перехід з мисливського способу життя до землеробського (деякі дослідники наполягають на вірогідності культурних зв'язків між цивілізаціями родючого півмісяця та кочовими народами праіндоевропейців). Цей факт підтримується рецептурою приготування самої куті: усі інгредієнти не зазнають термічної обробки, цебто їх лише розмочують та змішують; а пшениця чи ячмінь, головні інгредієнти куті, є найдавнішими злаковими культурами.

Саме слово кутя має дві версії походження: суто слов'янське походження слово від праслов'янського *kutiti у

значенні святкувати – але цей варіант не має достатньо підстав та фактологічної бази; більш аргументована теорія стверджує про спільнослов'янське запозичення і адаптацію із середньогрецької мови слова коуккіа «боби», що є спорідненим до слова кóккоз «зерно».

Сочивиця – інше термін для позначення обрядової страви – очевидно походить від праслов'янського *sočevica, що виводиться від іменника *sokъ «сік». Дана назва пов'язана зі способом приготування куті: сочиво – сік з інгредієнтів, який виділяється під час їхнього приготування.

Коливо – один із різновидів ритуальної куті, вживалося здебільшого на поминках, але мало своє поширення і на Великдень та Різдво. Етимологія слова має грецьке походження: гр. κόλλυβα «коллуба» (у візантійській вимові – «колліва»), що має значення «зварена пшениця». Обряд поїдання куті на Різдво прийнято споріднювати із популярним ритуалом поїдання божества, що мав своє місце в індоевропейській, єгипетській, семітській та інших системах вірувань: поїдання божества з метою його переродження в Новому річному циклі.

Дідух – різдвяна прикраса, яка походить від слова *дід – себто ритуальний обжинковий сніп, що збирався під час жнив. Помилково етимологію слова пов'язують із сакральним словоскладанням слів дід та дух, але така етимологія є хибною, адже подібне словотворення не було притаманне слов'янам. Походження самого ритуалу дідуха доволі затьмарене, але цілком достеменно можна заявити про спорідненість з елементом врожайності та землеробських діл.

Себто, останній сніп, який збирався у дідуха, був символом жнив, які пройшли, та мав свою цінність під час народження нового божества та початку нового землеробського циклу. Цікаво, що низка дослідників цілеспрямовано стверджують про спорідненість ритуалу дідуха з культом предків, тоді як український антрополог І. Огієнко це заперечує, відказуючи факт на користь саме землеробської традиції.

Насправді, обидві сторони дебатів мають рацію, адже як культ предків, так і землеробська культура в індоєвропейських народів, і в українському народі зокрема, вельми суміжні та споріднені, а їх відокремлення радше нераціональне та непотрібне. На кшталт цього, на Покутті, Гуцульщині та Бойківщині дідухом називають родоначальника сім'ї – діда, а також усіх предків. Дідух ставився поруч з кутею, і вся сім'я мала зібратися разом на Святвечір. На ніч дідух залишався біля колива. Себто ми бачимо, що культ предків дійсно мав виразне місце для дідуха в українській культурі, але первинне значення все ж лишається за обжинковим сніпом.

Крачун або Корочун – слово для позначення обрядового різдвяного хліба. Етимологію слова вкрай важко знайти через надмірну полісемію, адже в різних слов'янських народах та діалектах це слово має різні значення: сонцестояння, Різдво, обряд колядування, зміна стану, смерть, смерть викликана злим духом або передчасна – усі ці значення об'єднує спільний семантичний елемент «різкої зміни, переходу». Проблематика етимології полягає у неясному розумінні, як така низка значень могли розвинутися. Низка дослідників вбачають в цьому слові румунське запозичення зі слова *craciún «різдво», але цю етимологію супроти Фасмеру заперечують більш ранні пам'ятки новгородської мови; цілком вірогідно, що слово крачун, слов'янські когнати якого: серб. крачати «крокувати», чеш. kráčetі, польськ. kroczyć, в.-луж. Kročić – тобто крачун – це той, хто крокує. Тим не менш, етимологія є достеменно невідомою, а подані гіпотези ще підлягають дослідженню. Цікавий факт, що у Новгородському І літопису, «Корочюном» називають період «до Різдва Христового». М. Сумців, звернувши увагу на текст однієї обрядової коляди, ствердив гіпотезу про те, що саме Корочун, злий дух, вбиває божество старого року, щоб воно переродилось знову. Тим не менш, в українській традиції Різдва крачуном продовжують називати cfvt обрядовий хліб.

Звізда – обрядовий атрибут колядування, названа якого очевидно походить з праслов'янського слова *gvezda. Безсумнівно, що символ «Вифлеємської зорі» є відносно новітній, тоді як сам атрибут має цілком дохристиянське походження, об'єднуючись у загальну зимову містерію народження нового божества. Первісно вона була символом самого Сонця, яке починаючи з 25 грудня повертає на весну або воскрешається, аби дати природі шанс на нове плідне життя. Тому звізду лаштували так, аби вона оберталась. Цим Звізда нагадувала сонцеворот протягом року.

Маланка – українське народне свято напередодні Старого Нового року, яке супроводжується переселеннями у тварин та фольклорних персонажів. Донині зберіглося переважно на Галичині та Буковині. За християнським календарем Маланка співпадає з днем преподобної Меланії, тим не менш ці слова не мають спільного походження. Слова маланка походить з староруського слова *mьlnii «блискавиця, молнія», з праслав. *mьldni «освялення». Цікаво, що корінь слова Маланки є прямим когнатом до пранорвж. melluniaR «Молот Тора». Також, корінь «мелан», себто «темний» був одною із ознак хтонічного стану Діоніса. За традицію на Маланку проводились ворожіння та магічні ритуали, адже це вечір напередодні ритуального спалення дідуха, який мав був очистити будь-яке спілкування з нечистою «темною» силою – своєрідне обнуління перед початком нового циклу. Ю. Федькович зауважує, що коляда на Маланку є найкраща, тому що вони привносить щастя та добробут на Новий рік.

Коляда – дохристиянське свято на честь народження нового солярного божества. З християнізацією образ Сонця був замінений на образ народження Ісуса Христа. За останньою версією етимології слова – це є давнє праслов'янське запозичення з латинської мови; праслав. *kolęda виводиться від лат. Calendae. Словом «календа» позначались язичницькі обряди греко-римських зимових містерій, які супроводжувалося співом та бенкетуванням. Поряд з цією етимологією, Є. Онацький запропонував також іранський вплив, слідуючи за Ксенофонтососенком: у значенні принесення жертви солярному божеству. А український історик М. Костомарів виводив слово «Коляда» від слова «колесо», «коло», що начебто символізувало сонце. Паче подібна етимологія є хибною, тому що не була підтверджена подібна семантика слова. Питомо слов'янською назвою до «Коляди», вірогідно, було слово «Діди». Ритуал «Дідів» пов'язаний з межею між світом живих та потойбіччям, де мешкали боги та духи. Тому звернення до богів та духів шляхом колядування було необхідно, особливо в таку сакральну пору, коли кінець сонячного року стикався зі своїм початком.

АЛЕН ДЕ БЕНУА

«РІЗДВЯНІ» ТЕКСТИ

ПЕРЕКЛАД З ФРАНЦУЗЬКОЇ –
СЕРГІЙ ЗАЇКОВСЬКИЙ

СЕНС СВЯТКУВАННЯ

Як відомо, свято Різдва (Йоль) відповідає давнім індоевропейським святам зимового сонцестояння. Міфолог Марк де Смедт, з-поміж інших, нещодавно нагадав: «Різдво – це всього лиш “адаптація” до нової (християнської) релігії свят, котрі греко-римлянами й варварами відзначалися під час зимового сонцестояння – що характерно для всіх християнських свят, хоча Церква давно заперечує цей факт». Так, свято Благовіщення Марії 25 березня, за дев'ять місяців до Різдва (період вагітності), відзначалося в Римі задовго до появи християнства: це свято було присвячене Кібелі. Після довгих вагань Церква вирішила призначити дату вірогідного народження Христа на 25 грудня, аби вона збігалася з більш давнім обрядом: перша латинська згадка святкування християнами цієї дати сходить до 354 року, хоча окремого святкування не існувало до кінця IV століття. Як і в багатьох інших випадках, Церква, прагнучи

зруйнувати традиції, поглинала їх. Ця ворожість на перших етапах не викликає жодних сумнівів. Хіба у Второзаконні не сказано, що хто «стане служити іншим богам та падати ниць перед ними, чи перед сонцем, чи перед місяцем, чи перед усією окрасою небес, [...] то мушиш вивести того чоловіка чи ту жінку, що сподіяли таку погань, за ворота й побити їх камінням на смерть» (XVII, 3-5). Психіатр Ернст Джонс зайшов ще далі, коли написав: «Можна задати собі питання, чи вижило б християнство, якби воно не встановило зв'язку між Різдом та більш давніми традиціями» .

ня світла рівносьильне оновленню світу.

Зимове сонцестояння відкриває новий цикл: в індуїстській традиції це початок *dēva-yāna*, шляху богів, на відміну від літнього сонцестояння, що відкривало *pitrī-yāna*, шлях предків» . У Римі, задовго до впровадження святкування на честь *Sol Invictus*, сонцестояння називалося *bruma*, *breuissima* (*dies*), це свято припадало на 21 грудня. Існує також інша назва, корінь якої дає нам слово *angor*. «В латинській мові тієї епохи вважалося звичним називати словом *angustiae* надто тривалий, болісно й дратівливо тривалий

РЕНЕ ЛОРАНТЕН ВИЗНАЄ, ЩО «НАРОДЖЕННЯ ІСУСА, ТОЧНУ ДАТУ ЯКОГО ЄВАНГЕЛІЯ НАМ НЕ ПОВІДОМЛЯЮТЬ, БУЛО НАЗНАЧЕНЕ ЦЕРКВОЮ НА ДЕНЬ ЗИМОВОГО СОНЦЕСТОЯННЯ» . ВІН ДОДАЄ: «КОСМІЧНИЙ СИМВОЛ ЗИМОВОГО СОНЦЕСТОЯННЯ ПОСТАЄ ПЕРЕД НАМИ У ВИГЛЯДІ НАРОДНОГО Й ВУЛЬГАРИЗОВАНОГО СВЯТА РІЗДВА» .

Марк де Смедт пояснює: «Не випадково точна дата народження Ісуса залишається невідомою, хоча й було вирішено святкувати його день народження 25 грудня, в день зимового сонцестояння, яким розпочинається висхідна й сонцесейна фаза річного циклу.

В знак радості всюди горіли вогні. Святий Августин і Церква, ясна річ, заперечували язичницькі корені свята, проте факт лишається фактом: 25 грудня було днем народження богів Сонця [...] Ісус народжується вночі, він долає темряву, цю стару людську муку, і це подолання символізує періодичну перемогу братнього світла, оновлення життя й циклічність природи, що плодоносить... Оживлен-

ня проміжок часу, і Макробій теж не уникає нагоди використати це слово для опису цієї драматичної точки зміни років» .

Овідій пише: «Навіть літо мені не вкорочує довгої ночі, частки тягучого (*angustos*) дня навіть зима не бере» (Скорботні елегії 5, 10, 7-8). Релігія відчуває солярність цих *angustos dies*: однойменна богиня та її культ забезпечують перетин цієї точки.

Саме святкування днів богині сонцестояння, *Diva Angerona* (звані *Divalia* або *Angeronalia*) припадало на 21 грудня. В той день понтифіки приносили жертву в *curia Acculeia* або в *sacello Volupiae*, біля воріт *Romanula*, однієї з внутрішніх брам Риму на північ-

ній стороні палатинського пагорбу. У цій каплиці знаходиться статуя богині з перев'язаним ротом; вона тримає палець на губах, змушуючи мовчати.

Чому? Посилаючись на інші індоєвропейські міфи, Жорж Дюмезіль пояснює: «Одна з істинних цілей мовчання в Індії та інших країнах полягає в тому, щоб сконцентрувати думку, волю, внутрішнє мовлення й досягти концентрації магічної ефективності, що невідома промовленому слову; і міфології охоче надають цю владу сонцю, що гине» .

Що стосується германців, то грецький історик Прокопій (IV століття) говорить, що посеред зими «люди півночі» відправляють посланців на вершину гори, аби ті спостерігали за поверненням сонця і сповістили люд запаленням ватри або палаючими колесами, що спускалися зі схилу. Зі свого боку Тацит (55-120 роки н. е.) в своїх Анналах розповідає, що германці відзначають зимове сонцестояння різними фестивалями й святами. Тут слід зазначити, що зимове сонцестояння є відтворенням Рагнарьоку: кінець року – це циклічна «репрезентація» кінця світу (що, в свою чергу, завершує великий цикл).

Ось чому в Едді час «падіння богів», коли сонце – як і сам Одін – проковтується вовком Фенріром (або сином Фенріра), називається Fimbulvetr, Велика Зима. Тому й бога, завдяки якому відбувається відродження світу, Відара – йому вдається вбити Фенріра (Völuspá, 55), а його дочка стає новим сонцем (в германських мовах слово «сонце» належить до жіночого роду) – називають «мовчазним Асом». Аналогія між Відаром, що акцентує увагу на мовчанні, і мовчазною римською богинею сонцестояння Ангелоною – очевидна. Тиша необхідна в день Різдва, аби бог/богиня врятували сонце від небезпеки й смерті.

Про це свідчать слова з Едди, що містяться в піс-
ні Вафтрудніра, коли на питання Одіна «звідки-бо
з'явиться сонце / на рівному небі, / як Фенрір його
пожере?» мудрець Вафтруднір (Vafthrunder) відпо-
відає: «Єдину дочку / народить Альврьодуль / до
смерті від Фенріра; / боги загинуть, / і матері шля-
хом / діва поїде». Слід зазначити, що в германській
міфології вовк постійно вважається символом зими,
а в південній Німеччині це підтверджується старою
назвою місяця грудня (Julmond або Julmonat), чия
назва також звучить як Wolfsmond, «місяць вовка».

Йоль – НАЗВА РІЗДВА

Що стосується етимології слова «Різдво», то ми керуємося гіпотезою, доповненою паном Жан-Клодом Рів'є в Elements n° 21-22 (літо 1977, читацькі листи, стр. 82). У германських мовах давня назва зимового сонцестояння звучала як «Seul» або «Yol», що пізніше трансформувалося в «Jul». Спершу цим словом позначали «колесо» (див. англійське wheel, «колесо»), але також «свято, ярмарок». Було висунуто ще одне пояснення – вельми дивне – згідно з яким це слово походить від назви святкового напою öl, з префіксом «J».

Слово öl тепер позначає пиво по-шведськи (хоча німецьке слово öl, «мастило», по-шведськи звучить як ölja); це слово також можна знайти в англосаксонській (eale) та англійській (ale, тобто ель). Англосакси називали словом Giulі місяці грудень та січень. Готська назва «листопаду» звучала як frimajiuleis, що означає «перший місяць Йолю». Сучасними скандинавськими мовами Різдво завжди називають Йолем.

У Швеції період сонцестояння починається 24 грудня та закінчується 13 січня, в день Святого Кнута. Звідси й прислів'я: Trettonde Dag Knut, Dansas Jul ut, або: Sankt Knut, Kör Jules ut. Слово Йоль входить у якості складової частини до багатьох виразів. Словом Julklappar називають подарунки, зроблені на Різдво. Ми також говоримо про «йольський хліб», «йольські тістечка», «йольський стіл» тощо.

Не варто забувати й про маленького домашнього духа, карлика Tomtegubbe – чаклуна, схожого на персонажа північнонімецької традиції на ім'я Nispruck. До XVIII століття шведські селяни проводили урочисту ходу до сільської церкви в переддень Різдва; для таких випадків церковна підлога покривалася «йольською соломою» (англ. Yule Straw). Проте сьогодні цей звичай уже вийшов з ужитку. Інша назва періоду Різдва – Julfrieде чи Julred (пор. німецьке Frieде, англосаксонське frith, eolfrith, се-

редньоанглійське *freeth*: «мир»). Ця назва вірогідно є натяком на Різдвяне перемир'я, що перейшло до християнської епохи від традиційної заборони на економічну та воєнну діяльність в період сонцестояння: ми не працюємо; знайомі об'єкти уже не можна використовувати; «все, що обертається» припиняє цей рух, в тому числі колеса тощо; це «йольське перемир'я»: *Julfriede*.

У Швеції це перемир'я традиційно закінчується 6 січня, церкви Данії та Швеції відкладають його до 13 січня. У цей період також прийнято не відзначати шлюби. (Шлюб на Різдво був вперше заборонений синодом у 1022 році та вдруге – декретом Граціана століття потому). Зрештою, згадаймо давню німецьку назву *Mütternacht/en* («ніч матері») як синонім *Weihnacht/en*. У давні часи цей термін був поширений на більшій території. У Галлії та на півдні Німеччини культ матерів відзначався взимку. Щодо давньої Англії у нас є свідоцтво Біди Шановного (672-735), згідно з яким різдвяну ніч в язичницькі часи називали *modranecht* (*môdra night*). Аби пояснити цей натяк, немає необхідності вдаватися до того, що Жорж Дюмезіль назвав «стерильною одержимістю Богинею-матір'ю».

Схожість з римськими *Matralia* не здавалася б переконливою, якби не антагоністична симетрія, оскільки саме на початку літа, 11 червня, римляни відзначали свято богині *Mater Matuta*, божества «світанку», гомогенного індоіранській богині ранішньої зорі. З іншого боку, в «Різдвяних феях» (*Befana*, *Frau Holle*, *Perchta-Berchta* тощо) можна розгледіти безліч пережитків цих мудрих «матерів», походження яких залишається маловідомим.

З цього також можна зробити висновок, що характеристика Різдва як свята народження/материнства була притаманна прадавньому індоєвропейському язичництву.

СВЯТКУВАННЯ

Ми лише частково повернемося до цього питання, детально обговореного в цитованих вище текстах та книзі П'єра Біаля і Жана Мабір *Les solstices, histoire et actualité* (GRECE, 1975). Перш ніж говорити про якісь конкретні моменти, необхідно нагадати, що Різдво (Йоль) стосується не конкретного дня, але певного періоду: Дванадцять Ночей традиції сонцестояння, з-поміж яких 24 грудня та, особливо, два різдвяних дня (див. використання множини у нім. *Weihnachten*, середньо-верхньо німецьке *ze wihen nechten*) є лише кульмінаційними моментами.

ВСТАНОВЛЕННЯ ЄДИНОЇ ТРАДИЦІЇ: ТРИ СВІЧКИ

За пропозицією кількох членів GRECE, Комітет по Традиціям Асоціації пропонує всім дотримуватися з нагоди святкування Різдва єдиного звичаю, дуже простого за своїм характером (що не залежатиме від того, в якій обстановці проходить святкування: «сімейній, доброзичливій» тощо). Вона полягає у запалюванні трьох свічок під вечір головного свята. Ця традиція була описана в книзі *Les solstices* (р. 121). Відкриваючи святкування, перед святковою трапезою – і в присутності всіх учасників – батько родини (або найстаріший член зібрання) послідовно запалює три свічки: червону для присутніх батьків та предків, синю для друзів та відсутніх батьків, зелену для ненароджених дітей.

Коротка, проста й природна промова має бути виголошеною з цієї нагоди, аби відзначити значення і масштаб цього жесту. Давайте додамо кілька слів про різдвяні свічки. Використання великих свічок на сонцестояння колись було дуже поширеним в Англії (англ. Yule Candle), Ірландії та скандинавських країнах. Пофарбовані в червоний, зелений або синій кольори, їх також прикрашували ялинковими чи падубовими гілками. Вони запалювались увечері 24 грудня, горіли до ранку 25-го, а потім запалювались знову вранці 25-го і горіли до вечора.

Потім свічки гасили під час величної церемонії, але знову запалювали на декілька митей протягом кожного вечора періоду Дванадцяти Ночей. Вважалося дуже поганою ознакою, якщо свічка несподівано згасне. Доки вона горіла, було заборонено

переставляти її на інше. І гасити полум'я треба було пальцями або кочергою, бо здування вогню вважалося причиною великих нещасть! В окремих будинках тільки батькові або старшому братові дозволялося запалювати чи гасити свічку. Іноді на останню ніч свічки залишали горіти до кінця. Залишки свічок ретельно зберігалися, бо їм приписували силу захисту і/або родючості. Наприклад, в Данії різдвяну свічку запалювали кожен раз під час сильної бурі: її полум'я повинно було охороняти будинок від блискавки. У Швеції фермери перетирали залишки свічки в порошок, який змішували з посіяним насінням, аби отримати хороший урожай.

РІЗДВЯНИЙ СВІЧНИК

Різдвяний свічник, який часто називають «вежею Йоля» або «Jul-Leuchter», – це керамічний предмет у формі усіченого конуса, що є копією середньовічного свічника, оригінальна модель якого була знайдена в минулому столітті у шведській провінції Галланд. Ось «традиційні» розміри свічника: квадратна підставка 9 на 9 см; загальна висота 19 см; верхня частина 4 см; сонячне колесо діаметром 4 см; серце (ажурне) 3,5 см шириною і висотою. Ба-жано використовувати свічки червоного кольору.

РІЗДВЯНЕ ПОЛІНО

Як ми уже повідомляли, різдвяне поліно можна знайти у Франції, Італії, Англії, Німеччини та Східній Європі. Найчастіше воно робиться з дуба або фруктового дерева (символ родючості). Іноді воно запалюється з фрагмента поліна, спаленого в минулому році. Воно повинне горіти якомога довше і, якщо можливо, запалюватися на кілька митей під час кожної з Дванадцяти Ночей.

На ньому можна щось написати, прикрасити листям або стрічками, полити алкоголем – вином, сидром або пивом. У Корнуоллі на поліні крейдою малюють фігуру людини, що вицвітає при горінні (див. М. А. Courtney, *Cornish Feasts and Folk-Lore*, 1890). Важливі обряди, про які ми вже згадували, оточують вибір дерева, вирізання та підпалювання поліна, особливо в Англії та Провансі. Як і у випадку з різдвяною свічкою, залишки поліна (попіл або головешки) зберігалися, оскільки вважалося, що вони приносять удачу, відганяють лихо, сприяють зростанню врожаїв тощо.

У Італії та Німеччини вони відганяють комах та паразитів! У Шотландії, в деяких районах нагір'я, поліно вирізають у формі старої на ім'я Cailleach Nollaich («Старе Різдва»). Воно є символом зла, зими й смерті – і дуже урочисто спалюється: вся родина спостерігає за тим, як «стара» гине у вогні. Тут поліно має бути повністю спаленим, немає необхідності зберігати його вдома!

РІЗДВЯНІ

СТРАВИ

Ми багато їмо на Різдво. По-перше, бо це свято, а кожне свято супроводжується застіллям. Але ще й тому, що це «багате застілля» припадає саме на час панування холоду, льоду й спустошення. Символічно, що вживання їжі має компенсаційну цінність, точно таку ж, як і використання листя й рослин в святкуванні. Традиційні страви сонцестояння сьогодні майже повністю зникли: це пшоняна каша, яку колись подавали господарі, залишаючи частку для мертвих родичів. Їх замінили багатьма іншими стравами, що кимось вважаються більш апетитними!

Сьогодні ми їмо гусака й індичку, свинину, коропу, яблука, горіхи, випічку. В Окситанії, особливо між департаментами Гаронна і Дордонь (в Аквітанії), на вечір свята Nadaü (Різдво), доки горить Busco de Nadaü, подається тушене м'ясо, таке собі «збагачене» рагу. Увечері господар дому, встановивши поліно на андіронах та присипавши його попелом, аби воно тліло всю ніч, промовляв: «Moundé, la belhado de Nadaü ey druberto» (Люди, Святвечір починається!). Після цього всі сідають за стіл. Особливо багатими є кулінарні традиції Скандинавії.

Романтик Ернст Моріц Арндт прекрасно описував шведське Різдво (Die Julzeit in Schweden, Nordische Zukunft, II, 1976, 2, 2-4). Ось типове датське меню на Різдво: смажена свинина і смажена качка, фаршировані яблуками та чорносливом, червона капуста й картопля, рисовий пиріг з рубаним мигдалем та збитими вершками. Кондитерські вироби роблять у формі тварин, особливо в центрі уваги під час сонцестояння знаходяться свиня (або кабан) та коза – символи родючості.

Різдвяний козел по-шведськи називається Julbock. Ми можемо зустріти його в Померанії під назвою Klapperbock, а також в лісах Богемії (де ім'я перетворюється на Klebergoas або Mousgoas) та естонських островах Дагьо і Нокое. Сплетений з соломи, він прикрашає будинок. З бісквіту або тіста його їдять на сімейному застіллі під (шведськими) назвами Julbröd; Gumsebröd або Julgalt. Різдвяна випічка є набагато важливішою, аніж здається на перший погляд. По-перше, ще Якоб Грімм (1785-1863) передбачив, що «історичне дослідження тортів та тістечок, безсумнівно, призведе до несподіваних висновків». Більшість цих тортів насправді ілюструють традиційні закони, їхні форми є частиною поширених народних уявлень.

Печиво у формі вершника (Фрісландія, Франконія) або підкови (Швабія) вірогідно є віддаленими натяками на «дикого мисливця» (Вотана) так

само, як образи дітей в колисці можуть зберігати спогади про Фрау Холле, «доброї феї» та захисницю немовлят.

Зірка, дерево життя, кренделі, сонячне колесо, переплетені серця тощо є емблемами, дуже поширеними в народному мистецтві. Лебідь і гусак – тварини, присвячені сонцю, яке в Едді виголошує повернення світла...

У Німеччині в кожному окремому регіоні перевага надається якось конкретному типові кондитерських виробів: булочки в Саксонії, пряники в Аахені та Нюрнберзі тощо.

Цукерня (з тіста для печива або мигдальної пасти), чий дах покрито цукровою пудрою та цукатами, вікна зроблені з желатинових листів, а всередині встановлена палаюча свічка, є найскладнішим виробом (її виготовлення вимагає принаймні двох днів підготовки), але й найбільш красивим.

С М О Л О С К И П И

Для вечорів сонцестояння можна використовувати наявні в продажу смолоскипи, але їх можна зробити самостійно, керуючись наступним рецептом. Потрібно розтопити 5 кг парафіну, купленого в блоці у аптекаря, та 1 кг стеарину в великій каструлі.

Щойно блоки розплавляться, вимкніть вогонь. (Вразі загорання не тушіть полум'я водою, але притримайте його кришкою). Занурте попередньо нарізані смужки мішковини (наприклад, з мішків з-під картоплі, довжиною 1 м та шириною 15 см) в отриманий розчин.

Оберніть кожну смужку на палицю довжиною близько 80 см, максимально затягуючи їх (тривалість горіння багато в чому залежить від натягу полотна). Затягніть та закріпіть полотна двома латунними проводами. Дайте смолоскипові охолонути та затвердіти.

Потім запаліть його звичайним способом, використовуючи запальничку. Зазначені вище дозування дозволяють виготовити приблизно 50 смолоскипів. Кожен з них повинен горіти приблизно 3-4 години, якщо був зроблений правильно. Настійно рекомендується не використовувати їх в будівлі. N.B.: Парафін-стеаринова суміш досить швидко твердне при охолодженні; розігрійте її за необхідності.

РІЗДВЯНА ЯЛИНКА

Як ми вже відзначали, перші згадки про різдвяну ялинку можна знайти наприкінці XV-го століття в Ельзасі (алюзія на хвою в Кораблі дурнів Себастьяна Бранта в 1494 році, чітка згадка про ялинку в 1521 році). Потім цей звичай поширився на всю Німеччину завдяки купцям з Нюрнберга, котрі брали участь у Страсбурзькому ярмарку. Проте, швидкість поширення різдвяної ялинки демонструє потужну емоційну динаміку, ймовірно пов'язану з більш давніми обрядами. Поклоніння деревам дійсно належить найдавнішим часам індоевропейської релігії. Наприклад, в наскальних малюнках зі Швеції, що датуються бронзовим віком, ми бачимо зображення хвойних дерев, пов'язаних з ритуальними обрядами. Ці символи пов'язані з Ігдрасіллем, «світовим древом» древніх германців, біля підніжжя якого, біля джерела Урд, три Норни (німецькі Парки) плетуть, розкручують і перерізають нитки людського існування.

Тому Марк де Смедт без коливань стверджує: «Різдвяна ялинка походить з древніх традицій Заходу; її поширеність є виживанням в народі священного дерева Ігтдрасіль північних народів, вісі вселенського життя, хребта та біопсихічної вісі людини».

Інші дослідники намагалися відстежити корені різдвяної ялинки в найвіддаленіших епохах, спираючись на традицію, що збереглася в Ісландії принаймні до XVII-го століття – її передав нам Йон Арнарсон: вона полягає в оздобленні священної дикої горобини палаючими свічками під час зимового сонцестояння

Серед хеттів, індоєвропейських народів малої Азії, можна знайти дуже популярну легенду про зникнення богині сонця, дочки моря й дружини бога Телепіна – зникнення, що спричиняє завмирання світу. Спочатку пошуки богині сонця закінчуються невдачею. Зрештою, сонце знайшли завдяки бджолі та чарам богині Камрусепи. Повернення сонця й дружини Телепіна (або самого Телепіна в більш пізніх варіаціях) відновлює життя на землі. Хетський текст говорить: «Царям й царицям Телепін дає життя, силу й майбутнє. Телепін так наповнює царя: перед ним стоїть дерево. До цього дерева прив'язана сумка зовчини.

У сумку бог кладе овечий жир, колоски ячменю, виноград, велику рогату худобу, “довголіття” й процвітання...» Святкування Теліпіна тривало шість днів; в основному воно відзначалося в місті Кашах, неподалік від Ханхани в районі Кизил-Ірмак. В процесі святкування «старе дерево» прибирали, а «нове» споруджували біля підніжжя вівтаря. Цікаво, що в культурі майже 4000-річної давнини ми знаходимо обряд зникнення й повернення сонця, пов'язаний з сюжетом про сумку («капелюх»), підвішену до дерева, що розповсюджує блага й символи родючості. У Римі житла зазвичай прикрашалися листям та рослинністю під час Сатурналій в грудні та січневих календ. Пізніше цей звичай буде заборонений Церквою: «Якщо ви відреклися від храму – писав Тертуліан в Про ідолопоклонство, – не робіть зі свого власного будинку храм». У давніх святилищах дерева шанувалися як живі істоти, наділені душею: як дуб в храмі Діани неподалік від Немійського озера. Греки також вирушали молитися дубові Зевса в Додоні. У Марселі під час галльської війни Цезар наказав своїм солдатам зрубати священні дерева невеликого гаю, над яким піклувалися місцеві друїди.

В Індії, в Упанішадах, також є натяк на «дерево життя». У 1507 році у своїй Чарівній подорожі з Бартомани в Калікут (Калькутту) Лодовіко Вартема повідомляв про звичку жителів Калькутти в переддень Різдва підвішувати свічки на гілках величного дерева. Ця традиція, за його словами, є дуже давньою: серед її прикладів він, зокрема, згадує ступу Амараваті, яка в 100 році нашої ери слугувала символом дерева життя, прикрашеним сонячними дисками й «слідами Будди». Культ дерев існував і в германців. У IX-му столітті, під час кампанії проти саксів, Карл Великий знищив святилище Екстернштайне, де стояло «світове дерево» під назвою Ірмінсуль, і побудував поблизу, на місці гори Обермар, церкву Святого Петра.

Так само неподалік від Гайсмару прадавній дубовий гай Тора (Donar-Eiche) був зруйнований Вінфрідом (більш відомим як Святий Боніфацій). Після цього церкви часто будували на місці давніх священних гаїв – наприклад, церква абатства Ленін неподалік від Бранденбурга, в якій пеньок від давнього язичницького дерева дуже довго слугував підніжжям вівтаря! У 1184 парафіяльний священник з Алена, що в землі Мунстер, знайшов священне дерево, що випромінювало «вогонь господній» під час Різдва Христового (цит. в Grimm, Deutsche Mythologie, I, 522). Навіть після 1200 року єпископам Фульда доводилося погрожувати стратою «язичникам», що «приносили жертви деревам» на горі Нумбург поблизу Нордхаузена. Але два століття потому під час кінної процесії в Сен-Урбені, вулиці Нюрнберга прикрашували ялинки, обвішані крекерами й позолоченими нитками.

Навіть у 1935 році католицький часопис *l'Osservatore romano* зараховував різдвяну ялинку до «язичницьких звичаїв» та вважав її використання на Різд-

во «протестантською модою» (що тим паче абсурдно, оскільки протестантські пастори вели таку боротьбу з різдвяною ялинкою, яка католикам і не снилася). Пам'ятаймо слова Бісмарка: *Bäume sind Ahnen* («Дерева – це предки»). Мікеланджело також казав: «Людина знаходить спокій лише в лісі». І Бетховен: «Вседержитель, в лісі я пізнаю тебе, в лісі я щасливий, кожне дерево говорить через тебе!» Ця тема постійно зустрічається в романтиків (Ейхендорф, Новаліс, Жан Поль та інші). Індоевропейські народи завжди пов'язували ліс з релігійністю; і дерево використовувалося як декоративний мотив у багатьох сакральних будівлях.

На противагу сказаному, різдвяна ялинка з'явилася в Сполучених Штатах раніше, аніж в Англії: саме німецькі іммігранти й солдати з Гессена, що служили у війську Георга V під час війни за незалежність, зробили ялинку популярною. У випадку з Англією перший достеменний опис використання цього звичаю відноситься до 1821 року, коли один німець зі свити королеви Кароліни встановив її на дитячому святі (пор. A. J. Kempe, *The Losely Manuscripts and Other Rare Documents* та інші рідкісні документи, 1835). Вісім років по тому ми знаходимо її при дворі, що описують письменник Чарльз Гревіль (див. *The Greville Memoirs*, R. Fulford, 1963). Зрештою, в 1841 році королева Вікторія та принц Альберт відкрили різдвяну ялинку в Віндзорському замку. На той час звичай вже був широко поширений в районі Манчестера, де проживало багато торговців з Німеччини (див. William Howitt, *The Rural Life in England*, друге видання, 1840).

Схоже, що звичка садити ялинки в громадських місцях походить зі Сполучених Штатів, зокрема з Пасадени, штат Каліфорнія, і датується 1909 роком. Потім вона поширилася на Нью-Йорк та

європейські країни. Сьогодні в багатьох містах та селищах садять комунальні та муніципальні дерева. Найвідомішими з них є ті, що жителі Осло традиційно дарують лондонцям з 1907 року. Німці називають ялинку по-різному. Слово Tannenbaum («ялина») використовується на півночі, за винятком Фрісландії, Нижньої Сілезії, Пруссії, Померанії та Бранденбурга, де поширеною назвою є Weihnachtsbaum («Різдвяна ялинка»). На півдні, в Рейнській області, у Швабії, Франконії, в Гессені, Баварії, Австрії та Пфальці, а також на колишній території Судетів використовується слово Christbaum («дерево Христа»). В регіоні Оснабрюк та в Ерцгебірге перевага надається слову Lichterbaum («світле дерево»).

Поширення різдвяної ялинки дещо витіснило інші «конкуруючі» традиції. У центральній Німеччині, однак, збереглася традиція використання «церемоніального яблука» (Putzapfel): велике яблуко клялося в центр композиції, розміщеної на святковому столі, що складалася з гілок хвої, шишок та свічок. У Баварії досі можна зустріти Klausenbaum, чотиригранну піраміду, що складалася з шести паличок, посаджених в чотири яблука, з пряниковим чоловічком посередині.

У Тюрингії аналогічною традицією є Reifenbaum – «дерево», зроблене з декількох плетених вінків, прикрашених ялиновими гілками, накладеними одна на одну; соснові шишки, яблука, горіхи, пряники та позолочені стрічки прикріплювались до його крон. На півночі (Саксонія та Шлезвіг-Гольштейн) ми знаходимо «різдвяну піраміду» (Weihnachtspyramide або Lichterpyramide): набір дисків, прикріплених до центрального стрижня, у верхній частині якого є гвинт, що обертає полум'я свічок.

На островах Фрісландії використовують «Різдвяний лук» (Weihnachtsbogen або Kojeesbaum). Це палиця, зігнута в формі підкови й прикрашена зеленню: в центрі луку розміщується дерево з домашнього печеного тіста; праворуч і ліворуч – чоловік та жінка.

Зігнута палиця символізує курс сонця, символізований чотирма свічками, встановленими на наборі (по одній на кожен з чотирьох рівних відрізків). Згадаємо також «Різдвяний кущ» (Julbusch) зі Шлезвіг-Гольштейну, «mai de Jésus» (Christmaien) в Баварії тощо. Прикраса ялинки. Ми вже не будемо детально зупинятися та повертатися до цього предмета. Нагадаємо тільки про необхідність заборонити будь-які електричні прикраси.

Ялинку прикрашають свічки (бажано червоними або коричневими), кулька-

ми, яблуками, мандаринами, шоколадними цукерками, печивом, ласощами тощо. Опорою ялинки може слугувати колесо з чотирма спицями (колесо життя й часу). У Швеції опори часто прикрашають головами дракона, ідентичними тим, котрі, як каже нам Едда, в'ються біля підніжжя дерева життя. У Франції найбільше продається не ялиця, але ялина (іноді її замінюють на сосну, особливо в Нормандії).

Більше половини різдвяних ялинок, що продаються в нашій країні, надходять з Морвана: цей регіон поставляє близько 1,5 мільйона дерев на рік. Ялина має перевагу швидкого зростання (сім або вісім років, аби стати «різдвяним деревом»). Проте, це дерево має великий недолік: воно швидко втрачає свої голки, на відміну від інших «вічно зелених» дерев, дещо дорожчих, але й красивіших, таких як сосна звичайна (має блакитний відтінок), орегонська сосна («Дуглас») тощо.

Окрім самого дерева, зелень також знаходиться в центрі уваги під час Йолю (Різдва). Спершу згадаємо омелу (форма стебел якої нагадує руно життя: альгіз) і падуба, але використовуються також лавр, кипарис, оливкове дерево та взагалі всі рослини, що мають листя або плоди взимку. Цією зеленню прикрашають будинки.

Схоже, що звичай цілуватися під омелою в новорічні свята має англосаксонське походження. Дуже стара традиція забороняє збирати або прикрашати оселю зеленню до 24 грудня. Та ж сама традиція говорить, що не варто прибирати йольські прикраси (падуб, омелу, різдвяний вінок тощо) до кінця Дванадцяти Ночей, тобто до 6 січня (Богоявлення), що відповідає даті закінчення стародавнього язичницького свята. Також сказано, що будь-яке листя, що лишається зеленими після цієї дати, повинне бути спаленим, а не викинутим.

Зрештою, в країнах північної Європи існує досить поширений звичай. З 30 листопада по 6 грудня вони обрізають по кілька гілок або пагонів квітучих дерев та чагарників (вишня, бузок, мигдаль) та кладуть їх у воду посеред теплої кімнати. Цей звичай робиться 4 грудня, в день святої Варвари (звідси і назва «гілки святого Варвари», яке іноді дається цій зелені). Ближче до Різдва відбувається «чудо»: дерева цвітуть, приносять перші бруньки, обіцяючи оновлення.

СУПУТНИКИ СВЯТОГО МИКОЛАЯ Й «РІЗДВЯНИЙ ДОБРОДІЙ»

Наведемо певні додаткові подробиці щодо «Діда Мороза» чи «Святого Миколая». У Країні Басків «Дід Мороз» має ім'я Оленцero. Ось вам свідоцтво церковної ворожнечі до цього образу: 23 грудня 1952 року діда Мороза висотою близько трьох метрів повісили з величезною пишністю на воротах собору Нансі. Про походження «діда Мороза»: Моріс Крампон в *Linguistique picarde* (грудень 1974 року) вказав гіпотезу про те, що цей персонаж «може сходити до Гаргана, лідера наших народних “гаргантюа”, сина кельтського бога Сонця Белена. Цей персонаж носить такі ж черевики й капюшон». Миколай: за кордоном його називають *Sinterklaas* (Нідерланди) та *Santa Klaus* (або *Claus*).

В Ельзасі його називають *Mein herr Klaus*. 6 грудня його пишне зображення з митрою на голові виставляють на балконі Отель-де-Віль. З XI-го століття Святого Миколая також шанували в Пікардії, і його можна знайти в багатьох Отель-Дю, таких як Абейль, Монтрей чи Сан-Рік'є; пізніше він виступав патроном Пікардійської Нації в Паризькому університеті, а також в інших братствах.

Його свято було вихідним днем в Ам'єнській єпархії до 1607 року. У багатьох частинах Європи «Санта Клаус» і/або «Святий Миколай» супроводжуються «компаньйоном». Ім'я та зовнішній вигляд цього другого персонажа сильно відрізняються в різних місцях, але його існування регулярно підтверджується. Цей важливий факт є свідченням язичницького походження «добродія» сонцестояння.

Дійсно, дуже характерно, що в різдвяне свято втручається уже християнізований «розповсюджувач благ і подарунків», що нагадує стародавній обряд родючості й достатку. В цьому плані можна було б вважати, що «різдвяний добродій» та його компаньйон відповідають функціональній дисоціації ролі, характерної раніше для одного божества: один «винагороджує слухняних дітей»; інший «карає поганих або неслухняних дітей». По суті «компаньйон» обмежується роллю помічника (він носить капюшон «різдвяного добродія», розносить його подарунки, водить сани тощо), іноді будучи «страхотливим» (коли карає поганих дітей).

Найбільш поширена назва «компаньйона» – Рупрехт (*Knecht Ruprecht*), що зустрічається в основному в Німеччині. Його також називають *Rumpanz*, *Ruppknecht* або *Knecht Nicolas*. Його ім'я вірогідно походить від нім. *Rüpel*, «хам, шахрай, злодій», що досить добре відповідає його характеру. Його часто зображують озброєним лозиною, що зазвичай тлумачать як засіб для «покарання дітей»; але ця риса може також мати відношення до давнього культу рослинності (родючості).

«Вдаривши лозиною», тобто доторкнувшись до чогось своєю палицею, Рупрехт знову дає життя цим речам та робить їх родючими. У минулому столітті в Німеччині на ринках, як і століттями до того, продавалися різдвяні торти під назвою *Feuerrüpel*: їх можна побачити на знаменитій картині Людвіга Ріхтера «На різдвяному ярмарку в Дрездені», що датується 1855 роком. На цих тортах зображений Рупрехт. З лозиною в руках. Інші дослідники порівнювали ім'я Рупрехта з ім'ям Перхта/Берхта. У північній Німеччині різдвяні подарунки приносить *Schimmelreiter*,

вершник на білому коні, спадкоємцю Вотанового Слейпніра.

На півдні Німеччини «маленького Ісуса» (Christkindl) супроводжує Hans Trapp, персонаж, якого зображують одягненим в шкури тварин, з рогами на голові, ланцюгами й дзвіночками на поясі, що ймовірно мав ельзаське походження; його ім'я вірогідно пов'язане з історичною фігурою жорстокого барона XVI століття, Ханса фон Траттена, що жив неподалік від Віссенбурга. У Аугсбургському регі-

оні «компаньйона» називають Berchtel – звідси й приказка: «Миколай прийде сьогодні, а Буцберхт – завтра». У Швабії його кличуть Pelzmärte. Іноді він приймає вигляд тварини, козла чи ведмедя.

У Гарці козел є частиною процесії сонцестояння; в Бранденбурзі це білий кінь, а в Померанії – лелека. У Нідерландах «Святого Миколая» супроводжує Чорний П'єр; в Лотарингії – Роберт. В інших місцях він має імена Krampus, Buzemann, Klaubauf, Nickel, Han Muff, Pelznickel тощо.

ПРО СВИНИНУ (НА РІЗДВО)

Варто коротко наголосили на важливості свинини – що відіграє важливу роль у різдвяному святі! – в європейських традиціях (особливо у вигляді дикої свині, кабана). У Римі та серед саксів кабан фігурував серед жертвних тварин на час зимового сонцестояння. Було знайдено чудове зображення дикого кабана на саксонській урні, розкопаній в Іссендорфі під Ганновером.

Серед давніх германців було прийнято давати присягу на щетині кабана. Частково цей звичай зберігався дуже довго: в Нижній Саксонії були поширені кочерги з ручкою у вигляді мідної голови кабана, одна з них зберігається в музеї Ганновера, що використовувалися для принесення присяги над вогнищем – центром будинку. Навіть сьогодні в Трансільванії саме «свиня маленького Ісуса» приносить різдвяні подарунки.

За легендою, грецький бог Адоніс (якому поклонялися в грудні у печері, що вірогідно є джерелом християнської історії про Віфлеємську печеру) був убитий кабаном. Проте, Адоніс, син богині сонця, перетворився на квітку, тим самим повернувшись у світ живих; іноді його називають «паростком людини», що є чітким натяком на древні ритуали родючості.

Відзначимо також, що ім'я Адоніса, божества, ототожненого з єгипетським Осірісом (He Siri = насіння; Осіріс був чоловіком Ісіди, і жертвопринесення в його честь відбувалися в Єгипті під час сонцестояння), означає «Господь» на фінікійській мові.

Цим ім'ям також називали фінікійського Таммуза, про що говорить Єремія: його зображували в образі дитини, яку несли жінка, незаймана Мати або Цариця небес.

У Середньовіччі, в англосаксонських країнах (здебільшого) саме 6 грудня, сучасний день «Святого Миколая», називали днем «дитини-єпископа». Цей звичай цілком міг зіграти роль у створенні легенди про Миколу (давнього Миколу Чудотворця). Діти, призначені на роль єпископа, одягались в єпископську мантию, їхні голови прикрашала митра, їх оточували хлопчики їхнього віку, що грали ролі капелана, декана, диякона тощо.

Разом діти співали вечірню й брали участь в церковних службах, за винятком тих, які, повинні були відправляти виключно священики (як то меса). Їхні «повноваження» тривали до 28 грудня, Свята святих невинних (ще одного дитячого свята). Ці святкування сприймались дуже серйозно, коли траплялося так, що дитина-єпископ помирала між 6-м та 28-м грудням, її ховали з усіма почестями, як справжнього прелата! Ця традиція часто описувалася як дитячий аналог відомого «свята дурнів». Однак ці два звичаї дуже відрізняються між собою. «Свято дурнів», що проходило в січні та було особливо популярним у Франції з XII по XIV століття, мало яскраво виражений розпусний та блюзнірський характер, що призвело до заборони в 1434 році Базельським собором. (Кажуть, однак, що його святкували в Ам'єні до 1721 року).

У святі «дитини-єпископа» ця риса майже не проявляється: діти навпаки дуже серйозно ставилися до свого завдання. Ця традиція стала жертвою поширення протестантизму. В Англії її заборонили в 1541 році, відновили в 1554 році за Марії I Тюдор, але потім остаточно скасували. Інший звичай сонцестояння, засвідчений цього разу в Німеччині, полягав у таненні ртуті: образ, утворений водою, яку лили на ртуть, за повір'ям дозволяв прочитати майбутнє, впізнати майбутню дружина або чоловік тощо.

Ця традиція була пов'язана з обрядами на честь святого апостола Андрія в кінці листопада, що відкрили йольський цикл – її справляли в найближчу до святого Андрія неділю, що відкривало період підготовки до Різдва.

РІЗДВО: НІЧ ВОГНІВ І СПОДІВАНЬ

LE FIGARO, 24-25 DÉCEMBRE 1977

Минулого року Тьєррі Мольньє тут писав: «для нас, людей Заходу – пронизаних християнською культурою атеїстів чи практикуючих християн – Різдво є святом народження: народження Бога-дитини, що прийшов у цей світ, аби врятувати його». Щодо не християн він додав: «Різдво – це свято сонцестояння, свято днів, які знову починають зростати, тобто свято надії» (Le Figaro, 25 грудня 1976 року). І це дійсно так: Різдво є святом для всіх. Це свято Народження, свято сподівання на весну посеред зими, свято іграшок і вогнів, дитяче свято. Сімейне торжество, що збирає всіх разом, аби заново відкрити для себе тепло давніх часів й обітницю майбутнього. Походження цього свята губиться в далекій доісторії. Ясна річ, що для наших сучасників воно в першу чергу є святкуванням народження Бога-дитини у Віфлеємі.

Але тисячоліттями до початку нашої ери в усіх регіонах сучасної Європи люди збиралися біля багать під час зимового сонцестояння, допомагаючи сонцю відновити свій хід та проголошуючи відновлення життя в темну пору, коли все здається мертвим і холодним. І настільки великою була сила цього звичаю, що Церква, після тривалих коливань, в кінцевому підсумку об'єднала Добру Звістку з древніми традиціями: дата 25 грудня, як пише Артур Вейгалл, «була обрана завдяки язичницькому впливу.

Вона завжди була днем народження сонця і пишно святкувалася в багатьох країнах» (*Survivances païennes dans le monde chrétien*, Payot, 1934).

зими, ялинок, снігу й санок, Різдво досі має старе ім'я Jul (давньоісландське Yeul або Yol), що є спорідненим з англосаксонською назвою колеса – wheel, або шведською назвою пива – öl. У стародавньому Римі богинею сонцестояння була Діва Ангерона. Її торжества відбувалися 21 грудня в каплиці біля брами Romanula на півночі палатинського пагорбу.

Божество зображувалося з перев'язаним та закритим ротом, тримаючи палець на губах, вимагаючи тиші. Серед індоєвропейців, уточнює Жорж Дюмезіль, «Одна з істинних цілей мовчання в Індії та інших країнах полягає в тому, щоб сконцентрувати думку, волю, внутрішнє мовлення й

РЕНЕ ЛОРАНТЕН ТАКОЖ ЗАЗНАЧАЄ:

«КОСМІЧНИЙ СИМВОЛ ЗИМОВОГО СОНЦЕСТОЯННЯ ПОСТАЄ ПЕРЕД НАМИ У ВИГЛЯДІ НАРОДНОГО Й ВУЛЬГАРИЗОВАНОГО СВЯТА РІЗДВА» (LE FIGARO, 26-27 ЛИСТОПАДА 1977 РОКУ).

Загалом, різдвяні свята є певним періодом, циклом: це «Дванадцять Ночей», від шведського Дня Святої Люсії (13 грудня) до Різдва або від Різдва до 6 січня, старої дати Богоявлення.

Різдвяне свято є основним моментом цього періоду. У скандинавських країнах воно також триває не один, а два дні (25 та 26 числа), а в Німеччині множина Weihnachten («ночі посвяти») використовується поруч з одніною Weihnacht: ця деталь розкриває один з аспектів давньої традиції. За давнім повір'ям, під час цих «Дванадцяти Ночей» всі речі відпочивали: не працюють люди, жінки не прядуть, колеса возів не обертаються. Різдво – це також час, коли все відпочиває, коли все здається сплячим, чекаючи нового імпульсу.

У Скандинавії, землі найхолоднішої

досягти концентрації магічної ефективності, що невідома промовленому слову; і міфології охоче надають цю владу сонцю, що гине» (*La religion romaine archaïque*, Payot, 1966). Ми знаходимо цю рису серед древніх германців, для яких святкування кінця року відповідало віруванням про кінець світу або первісний хаос: ця епоха носила ім'я Fimbulvetr, тобто «Велика зима», а богом, що забезпечив відродження світу був Відар, прозваний «мовчазним Асом».

Але крім вірувань та інтерпретацій, Різдво – це перш за все особливий момент, дух, емоція. Це сімейне торжество, що дозволяє сім'ї повернутися до себе. У цей момент року віруючі й невіруючі, чоловіки та жінки різних поглядів можуть забувати про те, що їх розділяє, об'єднані спільним глибоким почуттям. Таким є різдвяне перемир'я.

ЧОМУ 25 ГРУДНЯ?

Свято Різдва Христового, як ми його знаємо, є відносно пізнім нововведенням. Детально описуючи обставини народження Ісуса, Євангелія абсолютно нічого не говорять про дату цієї події (або навіть пору року, коли вона відбулася). Жителі давнього Близького сходу взагалі не відзначали дні народження. Близько 245 року Оріген оголосив «недоречним» підняття питання про день народження Сина Божого, як наче він був царем або якимось фараоном. Фактично, дату народження Христа почали визначати з II століття. Тоді й пролунали перші суперечливі заяви. Климент Олександрійський проголосив цим днем 8 листопада. Інші автори пропонували 2 квітня, 20 квітня, 20 або 21 травня.

У 243 році в анонімному тексті *De Pascha Computus* висувається дата 28 березня. Зі свого боку, християнські громади Сходу виступали за 6 січня, дату, відповідну грецьким епіфаніям Діосіса і єгипетським святкуванням на честь Осіріса. У IV столітті весь християнський Схід святкував народження Ісуса 6 січня. Але на Заході встановилася інша дата, 25 грудня: ймовірно, аби протистояти дуже міцному впливові культу Мітри.

Пере(на)родження Мітри святкувалося щороку 25 грудня, під час зимового сонцестояння (котре також було святом у варварів), невдовзі після римських Сатурналій. Це був також день, коли під Імперією відзначалося свято *Sol Invictus*, «Непереможного Сонця». Перша латинська згадка про 25 грудня як Свято Різдва Христового відноситься до 354 року, а власне святкування було, вірогідно, утверджене уже при Гонорії, що правив на Заході з 395 по 423 роки.

Потім Різдво стало святом, рівноцінним Великодню та Богоявленню (останнє нагадує лише про епізод з «трьома волхвами»). У 440 році рішення офіційно поширилось на увесь християнський світ. На соборі в Агді у 506 році Різдво було прийняте обов'язковим святом. Юстиніан в 529 році робить його вихідним днем. Після цього традиція продовжила поступово уніфікуватися. Однак в східних громадах свято Богоявлення, яке на момент 1972 року для нас стало звичайним рухомим святом з невизначеною датою, зберегло набагато більшу вичистість.

«Велика ялинка посеред вітальні була рясно обвішана золотими й срібними яблуками, і на кожній гіллячці, наче пуп'янки й квітки, вабили око обцукровані мигдалеві горіхи, барвисті цукерки та інші ласощі. Проте, мабуть, найбільшої краси ялинці додавали сотні маленьких свічок, що, мов зірочки, поблискували в її темному вітті. Ялинка променіла ними і привітно запрошувала дітей натішитися її квітками та плодами...» Так у кількох рядках оповідач Ернст Теодор Амадей Гофман відтворює атмосферу Різдва.

Ялина, сосна звичайна чи ялиця, темно-зелена чи сіро-блакитна, прикрашена вогнями, металевими кульками, яблуками й апельсинами, шоколадними цукерками й іншими солодощами, солом'яними зірками та різними символами, різдвяне дерево – цей «король дерев», оспіваний в казках Андерсена – увінчує оселі більшості європейських народів під час дванадцяти днів і ночей зимового сонцестояння, від кінця одного циклу – до початку циклу нового. Саме під цим деревом діти знаходять подарунки, принесені «різдвяним добродієм», котрий раптово з'являється з зачарованої ночі. Саме з гілок ялинки м'яке сяйво дванадцяти свічок – по одній на кожен місяць року – розганяє темряву найтемнішої пори року.

Це дерево, чий осяяний та крихкий силует кристалізує так багато емоцій, що коріняться в загадковому колективному несвідомому, є не тільки додатком до незліченних історій. Воно має власну історію. Уже за часів Римської імперії, під час святкування Сатурналій з 17 по 24 грудня, традиція вимагала від людей обмінюватися дарами, *strenae* (звідси і французьке слово «*étrennes*»), і вішати маленькі маски Вакха на ялини.

Дуже хотілося б побачити у цій традиції віддалену форму «різдвяної ялинки». Але насправді саме з Ельзасу XVI століття почалася сучасна історія ялинки. Саме в Ельзасі, у місті Шлестадт, в 1521 році ми знаходимо першу згадку про різдвяну ялинку. Ми

маємо ще один приклад зі Страсбурга за 1539 рік – перший точний опис, що датується 1605 роком. Незабаром після цього страсбурзький гуманіст та богослов Йоганн Конрад Даннгауер написав в своїй праці *Katechismusmilch* (1642-1646 роки) наступне: «На Різдво у Страсбурзі прийнято ставити в будинках ялинки: на них вішають паперові троянди різних кольорів, яблука, цукор». У тексті не згадувалося ні про ліхтарі, ні про свічки, використання яких вірогідно поширилося лише протягом XVIII століття.

Спочатку різдвяна ялинка поширилася в Німеччині, ймовірно завдяки нюрнберзьким купцям, що брали участь в Страсбурзькому ярмарку. Воно мало різні назви: на півночі використовують слово *Tannenbaum* (ялина), за винятком Фрісландії, Нижньої Сілезії, Пруссії, Померанії та Бранденбурга, де говорять радше про *Weihnachtsbaum* (різдвяна ялинка). На півдні, в Рейнланді, Швабії, Баварії, Франконії, Австрії, Гессені та Пфальці, а також на колишній території Судетів, використовується назва *Christbaum* (дерево Христа). В регіоні Оснабрюк і Герцгебірге переважно вживають назву *Lichterbaum* (дерево, що світиться). З тих пір Різдвяна ялинка добре засвідчена по той бік Рейну. У 1611 року місцева хроніка повідомляє, що Доротея Сібіль, графиня Шлезвігу, наказала поставити «*Danenboom*» (нижньонімецька форма слова *Tannenbaum*) посеред великого залу на Різдво. Лізелотта фон дер Пфальц, яка народилася в 1652 році у Гейдельберзі, згадує в одному зі своїх листів від 1708 року, що в дитинстві брала участь в прикрашанні й освітленні ялинки; саме в цьому листі знайдено першу чітку згадку про «освітлення різдвяної ялинки» (*Lichterbaum*). У 1737 році юрист Готфрід Кіслінг з Віттенберга, в свою чергу, спостерігав за поширенням «ялин, прикрашених вогнями» по

всьому півдню Німеччини. У Лейпцигу в 1765 році Гьоте вихваляв цей звичай, про який він знову говорив у 1774 році в Стражданнях молодого Вертера. У 1775 році новорічна ялинка з'явилася в Берліні.

У ВІРШІ ПІД НАЗВОЮ НЕІМВЕН («ТУГА ЗА ДОМІВКОЮ») ЮНГ-ШТІЛЛІНГ ОСПІВУЄ СЯЯННЯ ДРЕВА ЖИТТЯ (*LEBENSBAUM*). У 1796 РОЦІ У ДВОРІ ЗАМКУ ВАНДСБЕК (ШЛЕЗВІГ-ГОЛЬШТЕЙН), ДЕ ЖИВ ФІЛОСОФ І ПОЕТ ГАНС ЯКОБІ, ТАКОЖ БУЛО ВСТАНОВЛЕНО РІЗДВЯНУ ЯЛИНКУ. ВПРОДОВЖ XIX СТОЛІТТЯ ЦЕЙ ЗВИЧАЙ ПОШИРИВСЯ ВСЮДИ. У 1813 РОЦІ *TANNENBAUM* МОЖНА БУЛО ЗУСТРИТИ У ВІДНІ ТА ГРАЦІ. ДВА РОКИ ПО ТОМУ ПРУССЬКІ ОФІЦЕРИ ЗАВЕЗЛИ ЦЮ ТРАДИЦІЮ ДО ДАНЦИГУ, А КОРОЛЕВА ТЕРЕЗА, ДРУЖИНА ЛЮДВІГА I БАВАРСЬКОГО, ВПРОВАДИЛА ЇЇ В МЮНХЕНІ. У 1816 РОЦІ КАРОЛІНА ФОН ГУМБОЛЬДТ, ДРУЖИНА ВІДОМОГО ВЧЕНОГО, ПОПУЛЯРИЗУВАЛА РІЗДВЯНУ ЯЛИНКУ В БРАНДЕНБУРЗІ.

На той момент різдвяна ялинка була вже відома у Сполучених Штатах, де німецькі іммігранти та солдати з Гессену, рекрутовані до війська Георга V під час війни за незалежність, виконали свій «обов'язок» в поширенні звичаю. У 1891 році різдвяна ялинка увійшла до Білого Дому. В Англії уже в 1821 році один німець зі свити королеви Кароліни встановив ялинку на дитячому святі. Вісім років по тому, як повідомляє Чарльз Гревільл у своєму щоденнику, цю ж ініціативу запропонувала принцеса Лівен. Близько 1830 року традиція міцно утвердилася в Манчестері, де оселилися німецькі купці. Різдвяне дерево нарешті дочекалося своєї легітимації в 1841 році, коли принц Альберт, чоловік королеви Вікторії, урочисто відкрив величезну різдвяну ялинку у Віндзорському замку. Яклинка остаточно витіснила Різдвяну омелу (англ. *kissing bough*), гілку омели, розташовану півколом та підвішену до стелі, прикра-

шену червоними яблуками та палаючими свічками, під якою люди цілувалися, зустрічаючи новий рік. У Франції різдвяна ялинка поширюється дещо пізніше.

У 1837 році в Парижі різдвяна ялинка з'явилася за ініціативи принцеси Гелени Мекленбурзької, дружини герцога Орлеанського. Звичай буде поширюватися активніше після 1870 року, разом з розселенням ельзаської діаспори.

Проте, різдвяне дерево не набувало популярності в сільській місцевості до 1905 року. Що стосується звички зводити різдвяні ялинки в громадських місцях, особливо на міських площах, то вона з'явилася в Сполучених Штатах Америки, у місті Пасадена (Каліфорнія), у 1909 році. Щороку в Лондоні, на Трафальгарській площі, зводиться велика різдвяна ялинка, отримана від муніципальної влади міста Осло: так норвежці увічнюють пам'ять про допомогу, яку надавала Англія Норвегії під час Другої світової війни.

Використання різдвяної ялинки підтверджується з XVI століття, але чи не є цей звичай більш давнім? Більшість авторів ствердно відповідають на це питання та вбачають у цьому звичаї кінця року відродження дуже давніх практик. «У язичницькі часи, – пише місьє Шабо, – під час святкування Йолу, що розпочиналося наприкінці грудня та символізувало повернення землі до сонця, перед будинком саджали дерево, до якого прикріплювалися смолоскипи та кольорові стрічки» (*La nuit de Noël dans tous les pays*). Ще до 1521 року деякі літописи, на жаль досить неточні, припускають використання рослинного елемента як частини святкування Різдва Христового.

У 1494 році Себастьян Брант у відомій книзі *Корабель дурнів* писав про звичку прикрашати будинки зеленню наприкінці року. Геллер фон Кайзерберг повідомляє про подібні практики в 1508 році. В районі Зальцбурга декрет від 1525 року регулює «вирубку різдвяної зелені». Інший текст (Lubeck, 1520) посилається на гілки самшиту. Згідно з іншими джерелами, традиція різдвяної ялинки існувала ще з Середньовіччя в Швеції та Норвегії. У Німеччині цей звичай поширювали шведські солдатами під час Тридцятилітньої війни. Йозеф Леффц (Elsässischer Dorfbilder, Worth, 1960) без коливачів відносить древність різдвяної ялинки до язичницької доби.

Окремі факти, що стосуються ірландської та особливо скандинавської тематики, фактично дозволяють пов'язати цю традицію з давнім поклонінням деревам, поширеним серед індоєвропейських народів. Відтак, різдвяна ялинка є «спадкоємицею» не лише цього дерева, прикрашеного іграшками, згаданого Вергілієм як частина звичаїв римських Сатурналій, але й дерева (вісі, стовпа) світу: ясеня (прозваного Ігдрасілем) у скандинавів, дуба в галлів, липи в германців, яке ми знаходимо пов'язаним із солярними символами на скандинавських наскельних малюнках бронзового віку (пор. також схожі традиції «дерева життя» або Lebensbaum та Ірмінсуля древніх саксів).

У Римі під час Сатурналій будинки прикрашалися листям та зеленню. Серед хеттів, індоєвропейських народів малої Азії, можна знайти дуже популярну легенду про зникнення богині сонця, дочки моря й дружини бога Телепіна – зникнення, що спричиняє завмирання світу. Спочатку пошу-

ки богині сонця закінчуються невдачею.

Зрештою, сонце знайшли завдяки бджолі та чарам богині Камрусепи. Повернення сонця й дружини Телепіна (або самого Телепіна в більш пізніх варіаціях) відновлює життя на землі. Хетський текст говорить: «Царям й царицям Телепін дає життя, силу й майбутнє. Телепін так наповнює царя: перед ним стоїть дерево. До цього дерева прив'язана сумка з овчини. У сумку бог кладе овечий жир, колоски ячменю, виноград, велику рога-ту худобу, “довголіття” й процвітання...» Святкування Теліпіна тривало шість днів; в основному воно відзначалося в місті Кашах, неподалік від Ханхани в районі Кизил-Ірмак. В процесі святкування «старе дерево» прибирали, а «нове» споруджували біля підніжжя вівтаря.

Цікаво, що в культурі майже 4000-річної давнини ми знаходимо обряд зникнення й повернення сонця, пов'язаний з сюжетом про сумку («капелюх»), підвішену до дерева, що розповсюджує блага й символи родючості. Дереву взагалі відігравали дуже важливу роль в усіх давніх європейських релігіях. Греки і римляни шанували дерева як живі істоти, наділені душею – як дуб в храмі Діани неподалік від Немійського озера, або дуб Зевса в Додоні. Ми знаємо про стародавній дуб Тора у германців, Donar-Eiche, зрубаний Святим Боніфацієм. У минулому столітті міфолог Віль-

гельм Маннгардт опублікував цілий том, добре відомий фахівцям, про культ дерев серед німців. І, можливо, варто згадати в даному контексті слова Бісмарка: *Bäume sind Ahnen* («Дереву – це предки»)... Ми знаємо про ще одну традицію, що зберігалася в Ісландії принаймні до XVII-го століття – її передав нам Йон Арнарсон: вона полягає в оздобленні священної дикої горобини палаючими свічками під час зимового сонцестояння.

Символічне значення дерева є абсолютно зрозумілим. Зі своїм листям, стовбуром та корінням дерево постає як схема космосу та його організації, а також як символ вічного відродження (підкреслимо, що воно є «вічнозеленим»). Дерево з'єднує різні рівні життя: небо, ґрунт та підземний світ. Воно з'єднує сьогодення, минуле й майбутнє. Воно об'єднує неперервність та мінливість. Воно є символом життя, котре ніколи не помирає.

У Європі завжди добре усвідомлювали цей факт. Мікеланджело казав: «Людина знаходить спокій лише в лісі». Бетховен: «Вседержитель, в лісі я пізнаю тебе, в лісі я щасливий, кожне дерево говорить через тебе!». Романтики пов'язували ліс з «природною» релігійністю. Ернст Юнгер у відомому *Traité du rebelle* виступатиме за «відступ до лісу». А сьогодні чисте полум'я свічки досі наповнює життєдайним світлом дитячі очі.

КАЗКИ АНДЕРСЕНА

ÉLÉMENTS N 9, грудень 1976

«Дерева й кущі в саду покрились інеем, – наче ліс з білих коралів! Усі гілки немов вкрилися блискучими білими квіточками! Найдрібніші розгалуження гілок, яких влітку і не видно поміж густого листя, тепер ясно вимальовувалися найтоншим мереживним узором сліпучої білизни; від кожної гілки лилося сяйво! Плакуча береза, розгойдувана вітром, здавалася живою; довжелезні гілки її з пухнастою бахромою тихо ворушилися – точнісінько як влітку! Дивовижа! Встало сонечко... Ох! Раптом все засіяло й загорілося крихітними, сліпуче-білими вогниками!» (Сніговик).

Чарівна сила цих слів, взятих із однієї з найвідоміших його казок, демонструє, наскільки тісно всесвіт Андерсена пов'язаний з атмосферою Різдва. Багато хто навіть вважає, що святкування нового року виглядало б зовсім інакше, якби воно не було приводом для читання цих чудових історій в сімейному колі.

Ганс Крістіан Андерсен народився 2 квітня 1805 року в Оденсе («місто Одін»), на датському острові Фюн. Син чоботаря, він провів своє дитинство в жахливій бідності, сповненій страждань та пороків. Будучи дуже чутливою дитиною, буквально зачарованою столицею, Андерсен потрапив до Копенгагена дуже рано, в 1819 році, маючи на меті недосяжне: він хотів стати поетом. Протягом перших двох років він постійно зазнавав невдач. Довелося відмовитися від кар'єри співака, музиканта, письменника, драматурга.

Завдяки протекції композитора Вейсе та італійського співака Сібоні йому все ж вдалося впорядкувати свою музичну та літературну освіту. У 1822 році він здобув середню освіту, що дало змогу вступити до університету. У 1829 році він нарешті досягає успіху та стає відомим у Копенгагені. Він гарячково перебирав усі з можливих видів літератури, проте саме Казки, перший том яких вийшов у 1835 році, зробили його всесвітньо відомим. Більшість його життя складатиметься з подорожей. Він якось скаже: «Життя є багатим лише тоді, коли ти подорожуєш».

Подорожі були для нього засобом подолати нездорову сором'язливість та вічні невдачі в особистому житті. У травні 1833 року Андерсен вирушає до Парижу. Там він познайомився з Віктором Гюго та Луїджі Керубіні. Далі буде Швейцарія, Нідерланди, Італія. У Німеччині Андерсен налагодив дружні

стосунки з представниками романтизму: особливо з Людвігом Тіком, а також з Адельбертом фон Шаміссо, що став його офіційним перекладачем. Серед друзів Андерсена можна також назвати скульптора Торвальдсена, а в Англії він познайомився з Чарльзом Діккенсом. Період з 1835 по 1837 став добою його визнання. У 1838 році датський уряд присудив Андерсену щорічну премію.

Нові томи Казок майже регулярно виходять один за іншим. У 1843 році він повертається до Парижу, але цього разу Андерсена приймали в королівських дворах з найвищими почестями. Проте, успіх не п'янить його: він дивиться на речі та людей спокійно, випромінюючи своїм виснаженим обличчям своєрідний гумор. У 1850 році він досяг піку слави. За кордоном його сприймають втіленням Данії.

Отримавши титул почесного громадянина Оденсе в 1867 році, він починає публікацію мемуарів. Зрештою, Андерсен помер в Копенгагені 6 серпня 1875 року. Перша з казок датується 1830 роком. Всього він опублікує понад сто п'ятдесят казок, більшість з яких була перекладена на вісімдесят мов. Найвідоміші (та, ймовірно, найбільш прекрасні) датуються періодом захоплення автора романтизмом, між 1835 та 1850 роками. Але більш пізні реалістичні оповідання також свідчать про винятковий талант автора. В останні роки (Великий морський змії, 1872) Андерсен також дуже зацікавився розвитком науки та техніки. Серед найвідоміших казок ми повинні

вочевидь згадати Пастушку і сажотруса, Гидке каченя, Снігову королеву, Русалоньку, Дівчинку з сірниками, Летючу скриню, Непохитного олов'яного солдатики, Дюймовочку, Принцесу на горошині, Льодяну діву, Диких лебедів, Нове вбрання короля, Що чоловік не зробить, все добре тощо. Не маючи наукової цінності (з точки зору міфології та фольклору), як то у братів Грім (Kinder- und Hausmärchen, 1812), казки Андерсена, проте, дуже часто посилаються на «міфічну» й народну європейську спадщину.

Більшість з них походять з оповідань або легенд, почутих автором в дитинстві: дещо розгортається в троїстому ритмі, що є далеким відлунням індоєвропейської трипартитної структури, що можна зустріти в казках Кресало або Ганс Чурбан. Інші ж, навпаки, створюються з нуля: з анекдоту, з пережитих або почутих подій. Андерсен, так само як Перро (Contes,

1697) чи Музеус, не схильний до раціоналізації народних фантазій.

Вони від самого початку вільно екстраполюють цей дивовижний, переважно усний стиль, створюючи ілюзію перманентної імпровізації, котра живить стародавні саги. Наче театрал, що володіє вродженим відчуттям «сценарію», Андерсен зміг викласти своїх героїв у кількох словах, геніально упорядкувавши чергування сцен. З цієї свіжості, з цієї спонтанності щоразу виринають особисті відкриття, мережива, що надають речам нового виміру та вражають уяву, доторкаючись до глибин людської душі.

Зображений як у казках (Кресало), так і в реалістичних історіях (Дівчинка з сірниками) всесвіт творів Андерсена надзвичайно сильно нагадує повісті Сельми Лагерльоф та прекрасні малюнки Карла Ларссона. Це істинно скандинавський

всесвіт, де м'якість та *Gemütlichkeit* контрастують зі строгістю елементів. Всесвіт «білих, крижаних туманів» та свіжих весняних квітів. Світ сіро-блакитних льодовиків, ялин та густих лісів, пшеничних полів та букових гаїв, срібних беріз та одиноких озер, задимлених міст і невеликих містечок, де дахи з червоної черепиці покривають невисокі будівлі. Як і справжні казки, казки Андерсена також містять – навіть у найфантастичніших епізодах – свою унікальну приховану філософію. До того ж, вони не є суто дитячою літературою.

Речі такого ґатунку мають вічну цінність лише в тому разі, якщо виходять за рамки часу та вражають уяву не лише дітей, але й дорослих. Доки як діти стежать за низкою «чарівних» образів, батьки знаходять у цих казках безліч ілюстрацій того чи іншого способу дивитися на світ. Що на перший погляд найбільше вражає в Андерсені, так це його натуралізм. Люди, великі й маленькі, принципово не відрізняються від самого пейзажу та природи. Герой постійно отримує відповіді від духів речей та фей, від тварин і рослин, від вітру, бурі, води.

І навіть матеріальні об'єкти оживають: глиняний і мідний горщики, олов'яний солдатик, черевички, комірець, перо і чорнильниця. Так усе, що існує в цьому світі, єднається, повертаючись у ті чудові часи, коли всі зрозуміли один одного. Між численними натяками на «Провидіння» та «Милостивого Бога» Андерсен виказує себе спадкоємцем радше язичницького віку, коли людина та світ були єдиними.

В Абетці він шанує Іггдрасілля, світове древо («Дерево мертве... боги також»). В Останньому сні старого дуба описує «синю димку, котра повіяла, наче жертвний фіміам в свято друїдів». Дія Дочки болотного короля припадає на 830 рік, часи, коли Данія була майже повністю язичницькою. В іншому місці є посилання на скандинавську міфологію: це легенди про Хагбарта і Сігне (Обривок перлової нитки) та Семеро тих, що марять (Дванадцять пасажирів), про які нам повідомляє Саксон Граматик. Подібно герою На дюнах, Андерсен також створив власну версію агностицизму. Іноді він славив чудеса, іноді висловлював сумніви щодо вічного життя. На початку його кар'єри казка Кресало буквально шокувала пуритан. За кілька років до смерті він посварився – не без гумору – з більшістю своїх старих та побожних друзів.

Але він був ідеалістом, що йшов на все, аби дійсно повірити в безсмертя душі. Цей зачарований, магічний всесвіт, пропонований нам Андерсеном, також є всесвітом меланхолії. Багато що з цих історій змушує нас плакати. Удача й невдача продовжують свою спільну подорож. Наша уява підживлюється трагізмом. Чи має це дивувати нас, якщо будь-яка краса є за визначенням обов'язково сумною? До того ж, в цій меланхолії Андерсен висловлював почуття, котреніколи не покидало його. Він ніколи не забував свого сумного дитинства. Він ніколи не міг вигнати зі свого серця спогади про розчарування в коханні.

Ця тема неможливої любові прекрасно виражена в Русалоньці, вірогідно найвідомішій з його казок, та Сніговику, чий герой, зроблений зі снігу та льоду, закохується в пічку! Досягнувши піку своєї кар'єри, наш оповідач досі вимірює «марність всієї слави та відомості».

САМОТНІСТЬ, ЩО НАДИХАЄ ЙОГО, НІКУДИ НЕ МОЖЕ ЗНИКнути. І ВІН
ТІКАЄ ВІД НЕЇ У БЕЗПЕРЕРВНИХ ПОДОРОЖАХ.

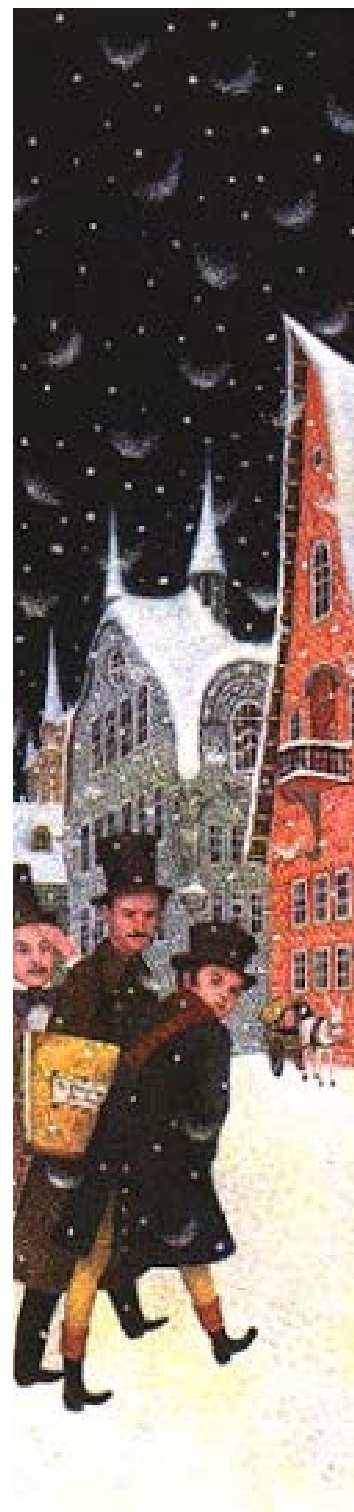
ТЕЗА АНДЕРСЕНА ПОЛЯГАЄ В ТОМУ, ЩО КОЖЕН ВЕЛИКИЙ ТВОРЕЦЬ Є
ЗА ВИЗНАЧЕННЯМ САМОТНИМ, ВІДЧАЙДУШНО САМОТНИМ. СВІТ, З ЯКО-
ГО ВІН СТВОРЮЄ ВНУТРІШНІЙ ПЕЙЗАЖ, МОЖЕ НАЛЕЖАТИ ВИКЛЮЧНО
ЙОМУ ОДНОМУ. І ЄДИНИМ ЗАСОБОМ ПРОТИ ЦІЄЇ САМОТНОСТІ МОЖЕ
БУТИ ПЕВНИЙ ГУМОР, СУПРОВОДЖУВАНИЙ ВІЧНИМ ЗВЕРНЕННЯМ ДО
«СВЯТИЛИЩА ПРИРОДИ Й ПОЕЗІЇ».

Андерсен сам був «гидким каченям»: він звертався до принців, загублених поміж людей, у яких надто багато людського; поміж тих, хто втратив усвідомлення власної ідентичності та постійно стикається з презирством натовпу. Але розчарування ніколи не могли підірвати в Андерсені неймовірну здатність до дивовижного. Це проявляється в персонажах, яких він створює, а також в його ставленні до життя. За ним нема й тіні повстання проти «несправедливості». Але разом з тим відсутні і пассеїстичні тенденції. (В Калошах щастя Андерсен різко критикує Середньовіччя). Крім того, Андерсен не міг сприймати події, що викликали хоч якесь зацікавлення в натовпі. Він не цікавиться ні політикою, ні історією. Під час німецько-датської війни його навіть критикували за «відсутність патріотизму».

А коли в 1847 році в Лондоні він став свідком суспільно-політичних заворушень, це видовище його чимало потішило. При цьому він міркує не морально, але перш за все естетично. Що йому подобається в Данії, так це змога спокійно думати про «все прекрасне». Вдача відіграє вирішальну роль в казках Андерсена. Багато хто з його героїв – це персонажі, чия доля – вочевидь, без причини – їм посміхнулася. Так само й Андерсен дивувався зі своєї популярності після гіркоти тривалих невдач. Тож вдача посміхнулася йому.

І це та вдача, яка буде згадана в Кресалі або Щасливчику Перу. Про цих героїв Андерсена Моріс Грав'є писав: «Вони починають свій шлях з найнижчих прошарків суспільства, але доля відмітила їх своїм поцілунком, вони приречені на успіх (наприклад, солдат з Кресала), але вони перемагають саме завдяки близькості до природи, щирості та чистоті, вони не мають будь-якого духу інтриги, вони прямують до цілі у згоді з самими собою та своїм покликанням, іноді належачи до тієї аристократії духу, яка, згідно з Андерсеном, мала стати їхнім покликанням з народження». Цими словами все сказано. Бо удача є вищою за добро і зло, нагороди й покарання. Простіше кажучи, удача – химерна. Вона є однаковою для всіх – як в Годиннику, де і бідна дитина, і принц, однаково відмовившись від банальності повсякденного життя, але обравши різні шляхи виходу з лісу, прийшли до однакової мети: тихого берегу нескінченного моря.

Г. Х. Андерсен написав чотири чи п'ять різдвяних казок, що розійшлися по всьому світу. Дівчинка з сірниками – найкращий приклад. Лише кілька сторінок з подіями, що мають чітку дату та розміщення – але все одно залишаються поза часом. Зрозуміло, що ця історія має стосунок, як і Історія однієї матері, до дитинства Андерсена.

Казка під назвою Ялинка є не менш показовою. Молоде дерево, сповнене амбіцій, мріє стати королем лісу. Коли настає зима, чоловіки приходять та зрубують його: саме завдяки його небаченій красі. Дерево починає вважати себе справжнім обранцем долі. Його поставили в будинок у переддень Різдва, прикрасили вогнями й солодощами, воно радіє цим чудовим шатам і очікує, що свято продовжиться знову наступного дня. Але наступного дня його відносять на горище, і незабаром розрубують на шматки, аби розтопити ним піч. Погляд Сніговика дуже схожий на погляди Ялинки. Вони є відображенням розчарування в житті, у цих мріях, котрі виправдовують будь-які страждання, але при цьому завдають нам смертельного удару. Що стосується Останнього сну старого дуба, початок цієї казки Андерсен запозичив з поеми Вогні Іоанна, то ця історія показує нам відносність часу. Старий дуб вмирає наприкінці 365 року життя, після «ранку – весни, дня – літа, вечора – осені й ночі – зими».

Протягом усього цього циклу його хвилювало лише «невимовне бажання вирости ще вище й піднятися до самого сонця, яскравого й пекучого». Його мрія здійснилася, коли здійнялася буря, вирвала його корені й знищила дуба. Рік, день, століття – жодної різниці. Краще один день прожити бурхливо, аніж сто років у тиші. Тривалість неможливо поєднати з повнотою.

KJARVAL

ποίησις

РАСПУТЬЕ ВРЕМЁН

РЖАВЧИНА ВЫПЬЕТ КРОВЬ.
СНЕГ, СОЛНЦЕ И ЛЁД.
ЧТО НАС СЕГОДНЯ ЗОВЁТ?
ДОРОГИ КУРГАНОВ... ВОСТОК.

СТЕПНАЯ НОЧЬЮ КОВЫЛЬ
НЕЗДЕШНИЕ ПЕСНИ МНЕ
ПОЁТ; ЗДЕСЬ ЗВЁЗДЫ И ПЫЛЬ,
И СЕВЕР СГОРИТ В ОГНЕ.

МЕСЯЦ РАСКРОЕТ РАНЫ
БРАТЬЕВ МЕРТВЫХ ОБЩИН;
О ЧЕМ ТЫ МОЛЧИШЬ, ЗАПАД СТРАННЫЙ,
В ОГНЯХ БАРРИКАД И ШИН?

СНЕГ ЯДОВИТЫЙ ОСЯДЕТ
В ТЕНИ ГОРОДСКИХ РУИН.
КТО СЕГОДНЯ ВОСПРЯНЕТ -
КИЕВ, ПАРИЖ ИЛИ РИМ?

МОЛЧАНИЕ ВСКРОЕТ ГЛОТКУ -
НАРОДЫ НИКТО НЕ ЗОВЁТ.
И ТРАУРНЫМ МАРШЕМ ТОЛЬКО
ЮГ ЮГОЮ ЗАПОЁТ.

ЧТОБЫ ЗМЕИ,
ДА СКВОЗЬ ЧЕРЕПА.
ЧТОБЫ В ЧАЩУ,
ГДЕ ПЛАЧУТ ОЗЁРА

ЧТОБЫ СЕРДЦЕ, -
ЗАРЁЮ ПЬЯНО ВСЕГДА
ВНОВЬ ЗА ПАНОМ ПОСЛЕДУЕТ
В ГОРУ

ГДЕ ВЛАДЫЧИЦА ПОМНИТ
МЁД,
СЛАДОСТЬ ВОЛИ-ВОЙНЫ

ГРЁЗ

ТАМ, ГДЕ ПЕНЬЕ, -
МЕРТВО ЛИ, КОГДА...
В ИССТУПЛЕНЬИ
КРУГАМИ ВОДА

ТАМ ЗАПОМНИТ НАШ СЛОГ
ЛЕС
И ТОСКИ ЭПИЛОГ
ПЬЕС

ТАМ МЫ ВНОВЬ ОБРЕТЁМ
СЫТЬ
БОЛЬ ТВОРЕНЬЯ. НАДЛОМ.
ВЗВЫТЬ!

ТАМ ВОЛКАМИ МЫ НЕБУ -
ДОЛГ
ТАМ ОГОНЬ ХАУНЕБУ
СМОЛК

НАШЕ СЛОВО ПО СМЕРТИ -
ТРЕЛЬ
ШТУРМГЕВЕЕРА, ЧТО ЧЕРТИТ
ТВЕРДЬ.

СНАМ

В ТОМЛЕНИИ ГОНИМЫЙ, Я ОКАЗАЛСЯ В КАЗЕМАТЕ
ОЧЕРЧЕННЫХ ПРЯМЫХ И ОБРЕЧЁННЫХ ПАРАЛЛЕЛЬ-
НЫХ

НО ЗНАЕТ СЕРДЦЕ: ОТЧИЗНУ ВИДНО НА ЗАКАТЕ!
ОТЧИЗНУ ВИЖУ НА РАССВЕТЕ...

ЗЕМЕЛЬ ОБОЛГАНЫХ, ЗАБЫТЫХ ГРОТОВ СЫН,
Я ПОМНЮ СЕВЕР ЛЬДОВ И СТАЛИ!
И В СЕРДЦЕ ТОСКНО КЛИЧЕТ ГРОМА ГОСПОДИН:
МЫ КРОВЬЮ ВОЗВРАТИМ, ТО, ЧТО ВО ЛЖИ У НАС
УКРАЛИ!

ДУША МОЯ СКВОЗЬ НОЧЬ ПОЁТ О КЛЯТВЕ,
А ШВЫ МИРОВ ТВЕРДЯТ ЛИШЬ ОБО ПЛАТЕ,
ЗА ПАМЯТЬ, ДАННУЮ СОЗВЕЗДИЙ СТОНУЩИМ ПРО-
КЛЯТЬЯМ,
НА ЭТОТ МИР, ВЕДЬ ОСЬ ЕГО А СЕРДЦАХ УМЕРШИХ
БРАТЬЕВ

НО ПОМНИ, БРАТ: ОБЕТ НЕЗРИМ!
ТЕРЗАНЬЯ ДУХА - НЕРУШИМЫЕ СКРИЖАЛИ
КРОВИ, - О НЕЙ РЫДАЕТ БЕС СРЕДИ РУИН,
О НЕЙ ТЕ ПЕСНИ, ЧТО ПАТРИА РЕЧЁТ СЫНОВ УСТАМИ!

SNEDRONNINGEN

ШАГ ЗА ШАГОМ, СКВОЗЬ ПРОПАСТЬ ЗИМ
ТАМ, ГДЕ УМЕРЛА НАША ВЕСНА
ТЫ, ДУША МОЯ, ЗНАМЯ НЕСИ
СКВОЗЬ НЕТАЮЩИЕ СНЕГА

Я ЗАПОМНЮ ТЕБЯ, АВРОРА!
КАЖДЫМ ВЗДОХОМ ВЕСЕННЕГО ВЕТРА,
ТЫ, ДУША МОЯ, БУДТО СКОВАНА,
И УСТА ПОКРЫВАЕТ ПЕПЕЛ..

ГОРЬКО ВЫЕСТ ГЛАЗА ПОЛЫНЬ
ВЛАГОЙ - ТЕНЬ ПОЗЫБАТЫХ ГЛАЗ,
А В ОЧАХ ВСЁ ОДНО - СИНЬ
И ДУШИСТОСТЬ ИЮНСКИХ ТРАВ

НЕ ОСТАВИЛА ТЫ И СЛЕДА
Я ВСЁ ТАК ЖЕ ОСКОЛКОМ ЛЬДА
РАНЕН В САМОЕ СЕРДЦЕ, ГЕРДА,
ОТ ЧЕГО ЖЕ МНЕ ВЯЗЬ НЕ МИЛА,

ПОЧЕМУ НЕ ХОЧУ ВОЗВРАЩЕНЬЯ?
ВАШЕ ЗЛАТО ДЕШЕВЛЕ ПЕПЛА,
И НЕ СТОИТ И ГРОША ХУЛА,
ТАМ, ГДЕ ПУТЬ ЛЕЖИТ НЕ В КИЛОМЕТРЕ

ТАМ, ГДЕ ПУТЬ ЛЕЖИТ ВГЛУБЬ СЕБЯ,
ВНОВЬ ЦВЕТУТ ПОЗАБЫТЫЕ ГЕРБЫ,
ОЖИВАЕТ ВДРУГ ВКРУГ ВОЛШБА,
ТАМ ТВОЙ СЛЕД, СНЕГОВ КОРОЛЕВНА

СНЫ БАЛЬДРА

ДЫМ СЛАДКО ИЗЪЕЛ ГОРИЗОНТ
НОЧЬЮ СНОВА ВЗДЫМАЛИСЬ КОСТРЫ
И СНОВА ПРОСТУПИТ СОЛЬ
РАССВЕТАМИ КРАСОТЫ.

ГОРЬКО ДЫМИТ ПОЛЫНЬ
ТЫ СЛЕДУЕШЬ ПОСОЛОНЬ
ЕСЛИ ТЫ НЕ ОСТЫЛ,
ТЫ РАЗОЖЖЕШЬ ОГОНЬ

ЕСЛИ ТЫ ПОМНИШЬ ЛЁД,
ТЫ СНОВА ОТЫЩЕШЬ СЛЕД
ПУСКАЕТ СТРЕЛУ ХЁД,
ТОЧИТ КЛЫКИ ЗМЕЙ...

ПАМЯТЬЮ ТЫСЯЧ ОСТАР
НАТОЧЕНО ОСТРИЁ
КИПИТ ТВОЯ КРОВЬ, БУНТАРЬ –
ОБРЯЩЕТ ПОЛЁТ КОПЬЁ

ГРААЛЬ

ЧТО ЗНАЧИТ ПРИНУЖДЕНИЕ СРЕДИ
ОБРЫВКОВ ФРАЗ И ЧИСЕЛ ПИРУЭТОВ,
КОГДА НАДСАДНО ДУХ ВНУТРИ
ВОСХОДИТ ХМАРЬЮ, ОДА – СПЕТА?

И В ПУСТОТЕ МЕЖ БОГА СНОВ
Я ВИЖУ ТЛЕЮЩУЮ СУТЬ –
ОГОНЬ СЪЕДАЕТ МОЮ ГРУДЬ,
ПРЕОБРАЖАЕТСЯ В А-МОР.

МИР СКРОЕН В ПОЛЮСАХ МЕЧТОЮ,
НО ЧЬЯ МЕЧТА? КТО ЦАРСТВИЕ ВОЗДВИГ?
Я СЛЕДУЮ НА ЭШАФОТ, КАК ЕРЕТИК
ИЗ МГЛЫ ВРЕМЁН, ЗА ЛУННОЮ СЕСТРОЮ.

ВО ЛЖИ БЕЗДЕЙСТВИЙ МИРА НЕ СЫСКАТЬ,
ТЫ СПРОСИШЬ МЕНЯ, ЧТО ЖЕ – БЫТИЕ?
В ОТВЕТ СПРОШУ: А СУЩЕСТВУЕТ ЛИ ГРААЛЬ?
НО ЕСЛИ НЕ НАЙДУ – Я СОТВОРЮ ЕГО.

MINNE

КОГДА НЕБО ВЗДОХНЕТ СВОБОДОЙ,
КОГДА НОЧЬ УВЛЕЧЕТ ГОРИЗОНТ
ТОЛЬКО ЗВЁЗДЫ ПОЮТ ПОЛЫНИ,
НАШИ КУБКИ НАПОЛНИТ МЁД.

КОГДА В ТАИНСТВЕ СМЕРТИ БОГА
ВОТАН БОЛЮ БЕЗЗВУЧНО ОТКРЫЛ
ПУТЬ К ИССОХШЕМУ ВНОВЬ ИСТОКУ...
БАЛЬДУР СНОВА УВИДИТ СНЫ.

КОГДА ДУХИ МОЛЧАТ, В УПОЕНЫИ,
РАЗОЛЮТ В ПОЛНЫ КУБКИ КРОВЬ -
РАССЫПАЮТСЯ УЗЫ ПЛЕНА,
В ПЕСНИ ВЕТРА ВНОВЬ СЛЫШУ ЗОВ.

ТЫ, ДОЧЬ СТУЖ, РАССЫПАЯ ОСКОЛКИ,
В БРАТЬЕВ ЖАРКИЕ ЖИВЫЕ СЕРДЦА,
ТЫ, ЧТО ТЫСЯЧИ ЛЕТ НАЗАД СМОЛКЛА,
ИЗ-ПОД ЧЕРНОГО ЛЬДА ОТКРЫВАЕШЬ ГЛАЗА.

ПАМЯТЬ

ПОЗОЛОЧЕНО НЕБО СНАМИ,
А ЗЕМЛЯ ХТОНЬЮ ДЫШИТ ВНОЧИ
ТЫСЯЧИ ЛЕТ СКИТАНИЙ
МИЛЛИОНЫ ПОПЫТОК УЙТИ

ПРИЗРАЧНЫЙ СОН ИМПЕРИЙ,
ВОЛЯ УШЕДШИХ БОГОВ
НАМ НИКТО НЕ ОСТАВИЛ ЗАВЕТОВ.
У НАС НЕТ НИЧЕГО, КРОМЕ СНОВ.

ИСТЛЕЮТ КЛОЧЬЯ ВСЕВЛАСТЬЯ
И ГУЛ НЕВОЗМОЖНЫХ ТРАГЕДИЙ...
ЧТО ЖЕ БЫТЬ МОЖЕТ ПРЕКРАСНЕЙ
НАШИХ ПЛАМЕННЫХ ПОРАЖЕНИЙ?!

ЧТО МОЖЕТ БЫТЬ ИСКРЕННЕЙ В МИРЕ,
НАШИХ РЪЯНЫХ И СТРАСТНЫХ СМЕРТЕЙ?!
РАСТВОРЯЕТСЯ ПАМЯТЬ В ЭФИРЕ,
РАЗВЕ МОЖЕТ БЫТЬ ЧТО-ТО ТЕМНЕЙ

НАШИХ ЖАРКИХ ЗАБЫТЫХ ТРИУМФОВ?
САЖА БОЛЬШЕ НЕ СТАНЕТ ТЕПЛЕЙ.
МЫ ПОГИБЛИ. ИЛИ СГОРЕЛИ
В ЭКСТАТИЧЕСКОМ ЖАРЕ ОГНЕЙ

НЕВОЗМОЖНЫХ ПЕРЕРОЖДЕНИЙ,
ЧТОБЫ ВЗРЫВАМИ В МИРЕ ПРОСНУТЬСЯ
СОЛЬ И СТАЛЬ ЗАСТРУЯТСЯ ПО ВЕНАМ
В СИМФОНИИ ЗАЛПОВЫМ ПУЛЬСОМ

СОЛНЦЕ

ДЕНЬ, КОГДА БРАТЯ ЗАЖИГАЮТ КОСТРЫ,
ДЕНЬ, КОГДА НОЧЬ, СЛОВНО ЛУННОЙ СЕСТРЫ
ТЕНЬ УКРЫВАЕТ ОЧИ МОИ,
ДЕНЬ, КОГДА ПАМЯТЬ МЕРТВОЙ ВЕСНЫ

РОССЫПИ ЗВЁЗД ПОСЕЕТ В СЕРДЦА,
ДЕНЬ, ЧТО СЖИГАЕТ МОСТЫ
ДЕНЬ, КОГДА ВНОВЬ ОЖИВАЕШЬ ТЫ,
ДЕНЬ, КОГДА СНЫ НЕ БУДУТ МЕРТВЫ...

Я ЗАКРЫВАЮ ПОСЛЕДНЮЮ ДВЕРЬ,
Я РАССЫПАЮ ПРОКЛЯТЯ ВРАГАМ,
РЕЧИ ВОЖДЯ ВНОВЬ УСЛЫШАТСЯ ТАМ,
ГДЕ ДУШИ СПЛЕТАЮТСЯ С МИФОМ ТЕПЕРЬ.

РАНЫ И БОЛЬ МЫ МЕШАЕМ С МЁДОМ –
СЛАДОСТЬЮ ИСТИННЫХ ВИС,
МЫ НАПРАВЛЯЕМСЯ К СТРАННЫМ ШИРОТАМ,
ГДЕ СОЛНЦЕ СО ТЬМОЮ СПЛЕЛИСЬ...

«ТЕМНЫЙ СВЕТ ПРОМЕТЕЯ»*

РОЖДЁН ИЗ БЕЗДОННЫХ ПРИЛИВОВ
ТЁМНЫЙ ЖАР ПРОМЕТЕЯ;
В ВЕЧНОМ ИСТОЧНИКЕ МИФА
СМЕРТЬЮ БОГОВ БАГРОВЕЯ...

ИЗ ЭТИХ ГЛУБИН ВИДНЫ ЗОРИ –
ИСКРЯТСЯ РАНЫ РАССВЕТА
ЧИТАЕТСЯ В ТЁМНОМ УЗОРЕ,
ПРИХОДЯЩАЯ КОРОЛЕВА.

ВОССТАНЬ ИЗ ГЛУБИН, ПРАРОДИНА!
ЦАРСТВО СМЫСЛОВ УБИЙСТВА,
СТАРЕЙШИХ ИЗ ВСЕХ МЕЛОДИЙ,
ЧТО СВЯЗАНА ВЕЧНОЙ СТИХИЕЙ

ИЗ ЭТИХ ГЛУБИН ВИДНЫ ЗОРИ –
ИСКРЯТСЯ РАНЫ РАССВЕТА
ЧИТАЕТСЯ В ТЁМНОМ УЗОРЕ,
ПРИХОДЯЩАЯ КОРОЛЕВА.

КАК ПЛАМЕНЬ ДЛИННЕЙШЕЙ НОЧИ,
КАК МЕЧ, ЗАНЕСЁННЫЙ В УДАРЕ,
ВЛАСТИ ОТСВЕТ ЯНТАРЕН –
КАК КОСМОСА ТЁМНЫЙ ИСТОЧНИК.

ГЛУБОКО, В САМЫХ НЕДРАХ СТИХИЙ,
ГДЕ УШЕДШИЙ КОРОЛЬ ЗАТОЧЁН,
ПРОМЕТЕЙ, АССИМЕТРИЙ СЫН,
ОЖИДАЕТ КОНЦА ВРЕМЁН...

*ИМПРОВИЗИРОВАННЫЙ ПЕРЕВОД С АНГЛИЙСКОГО ОРИГИНАЛА
ЛИРИКИ КОМПОЗИЦИИ «A DARK PROMETHEAN FLAME» ФОРМАЦИИ
DROWNING THE LIGHT, СИМВОЛИКА ЗНАЧИТЕЛЬНО ПЕРЕОСМЫСЛЕ-
НА, КАК И ОБЩИЙ НАРРАТИВ.

«КРЕСТОНОСЕЦ»*

Я ВЕДУ ЛЬВА С ПРОБИТОЙ ГРУДЬЮ
СМОТРИ, КАК ДЫМ ОКИСЛЯЕТ КЛИНОК
ВЕДЬМЫ НАВЕТЫ ОСУДЯТ,
ОБРЯДОМ СИЯЕТ МОЙ ВЗОР

ЩИТ МОЙ ОПУЩЕН,
НО МЕЧ ЗАСИЯЕТ!

СМЕРТЬ СЕМЕНИТ ПО ПЯТАМ
ЯРОСТЬ И ГНЕВ ОСВОБОЖДАЮТ
КРЕСТОНОСЕЦ ГОТОВИТ МЕТАЛЛ

КОРОЛЬ ОСЛЕПЛЁН В ТРОННОМ ЗАЛЕ,
НО БРАТСТВО ПОДНИМЕТ КЛИНКИ
СМЕРТЬ МЕРЗОВЛАСТЬЯ – ДОСПЕХИ СИЯЮТ,
МЫ ВОЗВРАЩАЕМСЯ В МИР!

ПОБЕДА СТРУИТСЯ ПО ВЕНАМ
СВЯТАЯ ЗЕМЛЯ В СЕРДЦЕ МОЁМ
СЧИТАЙ ДНИ, МЫ ВОЗВРАЩАЕМСЯ К БЕЗДНАМ –
КОПЬЕНОСЕЦ – ХРАНИТЕЛЬ ИМЁН

*СВОБОДНЫЙ ПЕРЕВОД КОМПОЗИЦИИ «CRUSADER» ПРОЕКТА
BLACK MAGICK SS. СОХРАНЕНА ОПРЕДЕЛЕННАЯ СИМВОЛИКА,
И ЧАСТИЧНЫЙ СТИХОТВОРНЫЙ РАЗМЕР

ТРАДИЦІЇ РІЗДВА

ВЕБ-ЗІН

ВИПУСК ПЕРШИЙ

Відповідальний за випуск
Сергій Заїковський

Художнє оформлення
Анна Збаражська

ПЛОМІНЬ
plomin.club